

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝΚΑΡΑΓΗΤΗΣ ΚΟΝΕΤ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1956

ΕΤΑ ΕΠΕΚΕΤΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΟΝΤΟΣΤΟΓΙΕΒΣΚΗ ΒΑΔΙΖΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟ

ΧΡΟΝΙΚΟ ΜΙΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

«Γιατί αυτό είναι το μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης: Νά μη θέλει νά ζεί μονάχα, μά και νά ξέρει γιατί ζεί . . .»

«ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΡΑΜΑΖΩΦ»
(Λόγια του μεγάλου Ίεροεξεταστή)

Όλα τὸ βεβαιώνουν μέσα στή σταδιοδρομία τοῦ Φεοντόρ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέβσκη ὡς τὰ εικοσιεπτά του χρόνια πῶς, ἂν δὲν ἀκολουθοῦσε τὸ ἐπαναστατικὸ ρεῦμα τῆς γενεᾶς του γιὰ νὰ τὸν φέρει ἕνα δεκεμβριάτικο πρωὶ μπρὸς στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα τῆς πλατείας Σεμινόβσκι ὅπου τοῦ ἀποκαλύφθηκε σ' ὅλο τὸ γήϊνο καὶ μεταφυσικὸ νόημά της ἡ Ζωή, θὰ γινόταν ἀντάξις συνεχιστῆς τοῦ Γκόγκολ, μὲ τὰ προσόντα ποῦ τοῦ εἶχε ἐγκωμιάσει ἕνας Μπελίνοσκη ὅταν διάβασε τὸ «Φτωχόκοσμος»: τὴν ἱκανότητα νὰ συνθέτει καρικατούρες ἐξαθλιωμένων μικροαστῶν περιγράφοντας τὴ συμπλοκὴ τοῦ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικὸ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τους. Ὡστόσο, ὁ μαθητῆς δὲν εἶχε πολλὰ κοινὰ στὴν ἰδιοσυγκρασία μὲ τὸ Διδάσκαλο, ποῦ τὴ θρησκώληπτη, γυναικεία ψυχὴ του ἀπ' τὰ νεανικά του κιόλας χρόνια τὴν τρικύμιζε ἕνα δέος γιὰ τὴ μεταθανάτια τύχη της ὡς τὸ ἄγχος τυραννικό. Ἐξῆσε μίαν ἐξαιρετικὴν περίπτωσιν στὴ ζωὴ του, — τὸν σταύρωσαν καὶ τὸν ἀποκαθήλωσαν ζωντανό, — γιὰ τοῦτο τὸ ἔργο του, ποῦ θ' ἀναπαριστάνει, μὲ ἀπειρες παραλλαγές, αὐτὸ τὸ μαρτύριο, εἶναι τόσο ἰδιόμορφο καὶ μοναδικό. Ἐχει δικό του κώδικα γιὰ νὰ τὸ ἀποκρυπτογραφήσει κανεὶς. Νομοθετεῖ. Δὲ μοιάζει μὲ τὸ ἔργο τοῦ Νικολαΐ Γκόγκολ, ποῦ εἶταν «ὄρατὸ γέλιο μὲ ἀόρατα δάκρυα», ὅπως ὁ δημιουργὸς του τὸ χαρακτήρισε· δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τοὺς ἀβροὺς ψυχολογικοὺς πίνακες ἑνὸς εὐρωπαϊοῦ εὐπατρίδη, ὅπως ὁ Ἰβάν Τουργκένιεφ· οὔτε ἀναλογίες μὲ τὶς τεράστιες τοιχογραφίες ποῦ σύνθετε ὁ Λέον Τολστόϊ τόσο νηφάλια, κλεισμένος στὸ τσιφλίκι του κι' ἀδιοφορώντας γιὰ τὸ χρόνο. Στὸ ἔργο τοῦ Φεοντόρ Ντοστογιέβσκη, παρατηρεῖ ὁ Στέφαν Τσβάιχ, «τὰ πρόσωπα ἀντὶ νὰ εἶναι πλαστικά, εἶναι ἐξιδανικευμένα· ἔχουν ἀποκλειστικὰ ψυχὴ, δὲν ἔχουν τίποτα ὑλικό». Κι' ἀληθινά, δὲ θὰ μπορούσε κανονικὸς ἄνθρωπος νὰ ζήσει στὴ διαπασῶν τὰ πυρακτωμένα αἰσθήματα ποῦ περιγράφει ὁ Ντοστογιέβσκη. Γι' αὐτὸ ἡ μοῖρα τοῦ ἔδωσε τὸ σπάνιο προνόμιον νὰ δημιουργήσῃ ἀπ' τὶς δικές του τιτανικὲς ἐσωτερικὲς ἀναλογίες ἕναν γιγάντιον ἀνθρώπινον τύπον, — ὅπως μόνον ὁ Σαίξπηρ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, — τὸν ντοστογιέβσκιον.

Προετοιμασμένος ὁ Φεοντόρ Μιχαήλοβιτς ἀπ' τὸ κληρονομικὸ του μητρώον σὲ μιὰ κυκλοθυμία καταθλιπτικὴ, μαζὺ μὲ τὶς λογοτεχνικὲς ἐπιτυχίες του, ἔσερνε κ' ἕνα κοιμητήρι ἀπὸ βασανιστικὲς ἀναμνήσεις: Ἄχαρα παιδικὰ χρόνια μοιρασμένα ἄλλοτε κάπως εὐχάριστα στὸ κτηματάκι τους, τὸ Ντάροβδε, κοντὰ στὴ φυματικὴ μητέρα του, ποῦ τὴν ἀγαποῦσε πολὺ, («ἂν ξέρετε, μητεροῦλα μου, πόσο ἔχω πεθυμήσει νὰ σᾶς δῶ, πόσο ἀνυπομονῶ γι' αὐτὴν τὴν εὐτυχισμένη στιγμὴ!...»), μά τὸν περισσότερο καιρὸ μένοντάς μ' ὀλόκληρη τὴν οἰκογένειά του μέσα στὸ ἀποκρουστικὸ νοσοκομεῖο τῆς Μόσχας «Μαρία», ὅπου εἶταν ἐσωτερικὸς γυναικολόγος ὁ σκληρόκαρδος καὶ ἀλκολικὸς πατέρας του. Ἀργότερα, στερημένα ἐφηβικὰ χρόνια μέσα στὶς φτηνὲς πανσιὸν τῆς Πετρούπολης μαζὺ μὲ τὸν ἀγαπημένο του μεγαλύτερον ἀδελφόν,

τὸ Μίσα, σύντροφο στὰ φιλολογικὰ του δεινὰ, κι' ὕστερα μόνος στὴ στρατιωτικὴ σχολὴ ὑπομηχανικῶν, ἀπ' ὅπου ἔβλεπε διψασμένος τὴ ζωὴ, γιὰτὶ στὶς λιγδῶρες ἐξόδους του δὲν τοῦ περισσεύαν οὔτε λίγα καπίκια νὰ ξοδέψῃ: «Ὅταν γυρνᾶ κανεὶς ἀπὸ τὶς ἀσκήσεις στὴ σκηνὴ του μὲ βροχερὸ καιρὸ, παγωμένος καὶ κατακουρασμένος, μπορεῖ νὰ πέσει ἄρρωστος, σεβαστέ μου πατέρα, τοῦ γράφει, ἂν δὲν ἔχει ἕνα ποτήρι ζεστὸ τσάϊ. Τῶπαθα τὶς προάλλες. Ὡστόσο κατανοώντας τὶς δυσκολίες σας, δὲ θὰ πῶ τσάϊ πιά. Δὲ σᾶς ζητῶ παρὰ μόνον τ' ἀπαραίτητα δεκάξιν ρούβλια γιὰ ν' ἀγοράσω δυὸ ζευγάρια φτηνὲς μπόττες...». Ἀκολουθοῦν νεανικὰ χρόνια ἄζητα ἀπ' τὶς οἰκογενειακὲς φροντίδες, καθὼς μείνανε τώρα ἑπτὰ ἀδελφία χωρὶς γονεῖς κι' ἔχει ἀφήσει τὴ φρικτὴ σχολὴ γιὰ ἕνα ἀβέβαιον λογοτεχνικὸ μέλλον, ποῦ

ὅσο καὶ νὰ φωτίζονταν πότε-πότε ἀπὸ ἐκλάμψεις αὐτοπεποίθησης, γιατί ἔχει πιά συναίσθηση τοῦ ἰδιόμορφου ἐσωτερικοῦ κόσμου του ἀπὸ κάποια δημοσιεύματά του σὲ σοβαρὰ περιοδικά, τὸν ἀποξέρινε, ὥστόσο, μὲ τὸ μαγκάνι τῆς ἢ μεταφραστικῆς καὶ ἐπιφυλλιδουγραφικῆς παραγωγῆς, ὅπως ξημεροβραδιαζότανε μέσα στὶς ἀνήλιαγες σοφίτες, μὲ δέκατα καὶ ξεχαρβαλωμένα νεύρα, νὰ τὴν τελειώσει, γιὰ νὰ συντηρήσει μιὰ ζωὴ χωρὶς διέξοδο: «Πραγματικά, ἀγαπημένε μου ἀδελφέ, γράφει στὸ Μίσα, ἡ ζωὴ εἶναι συχνὰ θλιβερὴ καὶ πόσο βαρεῖες οἱ στιγμὲς δταν ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζοντας τὶς πλάνες του, ζυγιάζοντας τὶς δυνάμεις μέσα του, βλέπει πὼς ξεδεύονται μάταια, ἀνώμαλα, σὲ μιὰ δραστηριότητα ἀνάξια γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ὄταν νιώθει πὼς ἡ Φλόγα πνίγηκε, ἔσβησε μέσα σου, ὁ θεὸς ξέρει γιατί; Ὁταν ἡ καρδιὰ κούρελιάζεται γιατί; Ἐξ αἰτίας μιᾶς ζωῆς ἀξίας, ὄχι γιὰ ἕναν γίγαντα, μὰ γιὰ ἕναν πυγμαῖο, ὄχι γιὰ ἕναν ἄντρα, μὰ γιὰ ἕνα παιδί...».

Σὲ μιὰ τέτοια στιγμὴ δημιουργικῆς ἀπελπισίας γράφει τὸ «Φτωχόκοσμο», ὅπου μὲ τὴν ψυχογράφηση τοῦ ἀδύναμου, μὰ τόσο προικισμένου νεαροῦ δάσκαλου, τοῦ Πέτια Ποκρόβσκη, ποὺ πέθανε ἀνάμεσα στὰ βιβλία του ἀφήνοντας νὰ τοῦ ξεφύγει ἀπὸ τὰ χέρια ἡ ζωὴ, ἐπειδὴ δὲν εἶχε σταθεῖ ἀξίος νὰ πιστέψει στὸ θαῦμα τῆς, γιατί δὲν μπόρεσε νὰ νικήσει μέσα του τὸ πόνο καὶ τὸ φόβο, λυτρώθηκε κι' ὁ ἴδιος αὐτοβιογραφούμενος, ὅπως σὲ παρόμοια ἡλικία ὁ Γκαίτε μὲ τὸ «Βέρθερό» του, καὶ ξαναγύρισε στὴν πραγματικότητα, γιὰ ν' ἀκούσει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ μεγάλου κριτικοῦ Μπιελίνσκη ἕνα βράδυ στὴν καμαροῦλα του τοῦτα τὰ λόγια: «Μὰ καταλαβαίνετε τοῦλάχιστον αὐτὸ ποὺ γράψατε; Ἀγγίξατε ὡς τὸ βάθος τους τὰ πράγματα καὶ δείξατε ὅ,τι εἶναι οὐσία. Εἶναι θεῖο δῶρο αὐτὸ ποὺ ἔχετε· καλλιιεργεῖστε το· μείνετέ του πιστὸς καὶ θὰ γίνετε ἕνας μεγάλος καλλιτέχνης...». Εἶναι μόλις εἴκοσι πέντε χρονῶν κι' οἱ ἀδύνατοι ὄμοιοι του γέρνουν ἀπὸ τὶς στερήσεις, γιὰ νὰ μὴν τὸν ξιπάσει ἢ ἐπιτυχία του: «Ποτέ δὲ φανταζόμουνα, γράφει στὸ Μίσα, πὼς ἡ δόξα μου θ' ἄφτανε σὲ τέτοια κορύφωση. Παντοῦ μιὰ ἀνήκουστη ἐκτίμηση, μιὰ τρομερὴ περιέργεια στὸ πρόσωπό μου. Ἐκὰνα γνωριμίες μ' ἕνα πλῆθος καθὼς πρέπει ἄνθρωπους. Ὁ πρίγκηπας Ὀντογιέβσκη μὲ παρακαλεῖ νὰ τὸν τιμήσω μὲ τὴν ἐπίσκεψή μου καὶ ὁ κόμης Σολογκούπ, ἀπελπισμένος ποὺ ἀκόμα δὲν μὲ γνώρισε, ἔτρεξε παντοῦ καὶ πηγαίνοντας στὸ βιβλιοπωλεῖο Κρέβσκη ρώτησε μ' ἔξαψη: «Ποῖός εἶναι αὐτὸς ὁ Ντοστογιέβσκη, πὼς μπορῶ νὰ προμηθευθῶ ἕναν Ντοστογιέβσκη;». Δὲν μπορῶ ν' ἀνοίξω τὸ στόμα μου χωρὶς νὰ διαδοθεῖ σ' ὄλη τὴν πρωτεύουσα: Τὸ

καὶ τὸ εἶπε ὁ Ντοστογιέβσκη, τὸ καὶ τὸ λογαριάζει νὰ κάνει. Ὁ Μπιελίνσκη μ' ἀγαπᾷ ὑπερβολικά. Τὶς προάλλες γύρισε ἀπὸ τὸ Παρίσι ὁ Τουργκένιεφ κι' ἀπὸ τὴν πρώτη μας γνωριμία τόσο μ' ἀγάπησε, ποὺ ὁ Μπιελίνσκη λέει πὼς εἶναι ἐρωτευμένος μαζύ μου...». Ἀνάμεσα σ' αὐτὸν τὸ φανταχτερὸ κόσμο τῶν θαυμαστῶν, ὅπου στὰ σαλόνια του σύχναζε, ἐρωτεύεται δυνατὰ τὴν ὥραια Εὐδοξία Πανάεβνα, γυναικὰ κάποιου ἀσημοῦ λογοτέχνη, χωρὶς νὰ βρεῖ στὸ αἶσθημά του ἀνταπόκριση, γιατί ἡ φιλολογοῦσα κοκέτα θὰ κολακευότανε, βέβαια, πὼς ἕνας διάσημος σύχναζε σπῆτι τῆς, σίγουρα, ὁμῶς, δὲν τῆς ξέφευγε πὼς αὐτὸς ὁ διάσημος εἶταν ἕνας ἀχαρὸς καὶ λιγομίλητος νέος μὲ ἀκανόνιστο κοντὸ σῶμα, στραφτερὰ γκρίζα ματάκια φοβισμένου ἀγριμοῦ βαθουλιασμένα στὶς κόγχες τους, καὶ χολεριασμένο πρόσωπο, ἐπιβληπτικὴ χάρη στὸ ἀνοιχτό του μέτωπο, ἀληθινὸ ἔμβλημα μιᾶς σκοτεινῆς μελαλοφυΐας. Ἡ ἐρωτικὴ ἀποτυχία δὲν ἀργεῖ νὰ ταραξεῖ γιὰ καλὰ τὸ πάντα εὐαίσθητο νευρικό του σύστημα,—μὲ ἀϋπνίες, τρεμοῦλες στὰ ἄκρα, ἰδρῶτα καὶ ὑποῦλο πυρέτιο: «Ἡ ὑγεία μου, γράφει στὸ Μίσα, ἔχει τρομερὰ χειροτερέψει... Δὲν μπορῶ νὰ ζήσω ὅπως μοῦ ταιριάζει, εἶμαι σὲ τρομερὴ ταραχὴ. Ἄν δὲν πάω αὐτὸ τὸ καλοκαίρι γιὰ θαλάσσια λουτρά, σίγουρα θὰ καταστραφῶ...». Ὄταν, ὁμῶς, εἶσαι ὁ Ντοστογιέβσκη, καθὼς περιφέρεις μέσα σ' αὐτὸν τὸ γυάλινο κόσμο μιὰ δόξα χωρὶς χρήματα καὶ καλὴ ὑγεία, σφίγγοντας στὰ χεῖλη τὴν ἐρωτικὴ πικρία σου, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ βλέπεις πίσω ἀπὸ τὴ διαφάνειά του πόση ἐλαφρότητα κρύβεται στὸ φρόνημα τῶν ἀνθρώπων του, πόση κενολογία στὶς συζητήσεις τῶν διανοουμένων του, πόσος δυτικόφιλος μαϊμουδισμὸς κι' ἐγωπάθεια. Ἐτσι, ὁ γεννημένος αὐτὸς μονόχλωτος ξαναγυρίζει στὸν ἑαυτό του, ὅπως τὸ λαβωμένο ἀγρίμι στὴ μονιά του, καὶ βρίσκει τὴν ἡρεμία του σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ αὐτάρκεια, περιορίζοντας τὴ ζωὴ του σὲ μικρὸ κύκλο ἀπὸ ἀγαπημένους φίλους, ὅπως ὁ ποιητὴς Νεκράσωφ καὶ οἱ φιλολογικοὶ κριτικοὶ Μπιελίνσκη καὶ Μαϊκωφ: «Ἀδελφέ μου, γράφει στὸ Μίσα, ὅσο πὶο πλούσιοι εἴμαστε στὸ πνεῦμα καὶ σὲ ἐσωτερικότητα ἢ τύχη μας εἶναι καλύτερη. Ἀσφαλῶς ἡ παραφωνία εἶναι φοβερὴ, φοβερὴ ἢ ἀνισορροπία ποὺ μᾶς προκαλεῖ ἢ κοινωνία. Ἡ ἐξωτερικὴ ζωὴ μας πρέπει νὰ βρίσκεται σὲ ἀρμονία μὲ τὸν ἐσωτερικὸ κόσμο μας...». Μολονότι, ὁμῶς, δημοσιεύει ἀξιόλογες νουβέλλες, μεταφράζει ἀπὸ γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ, ἐξοφλεῖ χρέη, ἀνακαλύπτει συγγραφεῖς, τὸ καταλαβαίνει πὼς μὲ τὸ ν' ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸν κόσμο δημιουργεῖ ὁ ἴδιος αὐτὴ τὴ δυσαρμονία ἀνάμεσα στὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ζωὴ, ποὺ ἡ ἀδιάκοπη παλίρροιά τῆς

τοῦ φέρνει συχνές κρίσεις. «Ἀδελφέ μου, ἐξομολογιέται στὸ Μίσα, μὲ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ἡ ἐσωτερικὴ μας ζωὴ διογκώνεται ἐπικίνδυνα. Τὰ νεῦρα καὶ ἡ φαντασία πέρνουν μέσα στὸ ἄτομο μιὰ πολὺ μεγάλη θέση. Κάθε ἐξωτερικὸ περιστατικὸ τοῦ φαίνεται, τότε, τεράστιο καὶ φοβερό, γιατί δὲν ἔχει συνηθίσει. Ἀρχίζει νὰ φοβάται τὴ ζωὴ...». Καὶ ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, νιώθοντας νὰ τὸν πνίγει σὰν ἀγχος αὐτὴ ἡ ζωὴ στὸ περιθώριο, καταγράφει στὰ γράμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸ του καὶ τὶς ἀνεπαίσθητες ἀκόμη δονήσεις ἀπ' τὰ ἔγκατα τῆς καταπιεσμένης του ψυχῆς, ποῦ γρήγορα θὰ πλημμυρίσει ἀπὸ τὴν πυρακτωμένη λάβα της...

***
 Ἄν μ' ἔνα λογοτεχνικὸ κατόρθωμα, τὸ «Φτωχόκοσμος», ἡ φήμη ἀνέβηκε ὡς τὴ σοφία του καί, γιὰ λίγο, τὸν λύτρωσε ἡ πρόσκαιρη δόξα, ἔχοντας τώρα τὴν πείρα ἑνὸς τόσο μάταιου προηγούμενου ζητᾶ τὸ συγκλονιστικὸ ἀντίρροπο στὴ δράση ὅπως πνίγεται ἀπ' τὴν αὐτοεπανάληψη. Μονομιᾶς τοῦ φαίνεται πολὺ μικρόψυχο ν' ἀγωνίζεται μὲ τὴν πένα γιὰ ν' ἀναστηλώσει τὴν ἐτοιμόρροπὴ του ζωὴ, ἐνῶ ἄλλοι, πρὸ γενναίοψυχοι ἀπ' τὴ γενεά του, πολεμοῦν κιάλας στοὺς δρόμους γιὰ μιὰ δικαιότερη Ρωσία. Ἄραγε, πόσες ὕστερα νύχτες, ὅπως ὁ τυραννικὸς του μόνολογος θάφτανε ὡς τὸ παραλήρημα, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, γεννημένος νὰ κάνει τοὺς φανταστικοὺς κόσμους του χειροπιαστοὺς γιὰ τοὺς ἄλλους, θὰ τρέκλιζε κάτω ἀπ' τὶς καπνισμένες ξυλοδεσιές τῆς σοφίας του κυνηγώντας ν' ἀδράξει τὸ δράμα μιᾶς χριστιανικώτερης Ρωσίας. Μέσα στὸ ἰδεατὸ του πάνθεο τὰ πορτραῖτα τοῦ Σαὶν Σιμόν, τοῦ Φουριέ, τοῦ Μπακούνιν, τοῦ Λουὶ Μπλάν παίρνουν τώρα τὴ θέση τοῦ Σὺη, τῆς Σάνδη, τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Μπαλζάκ ποῦ τὸν φώτιζαν ὡς τώρα σὰν ἀστερισμοὶ στὶς δημιουργικὲς ἐξορμήσεις του. Ἀποφεύγει ἀκόμη τὶς παρέες μὲ τὸν Μπιελίνσκη, τὸν Νεκράσωφ, τὸν Μάϊκωφ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνυποψίαστους καλαμαράδες. Καὶ τὸ ἀντιφατικὸ καὶ ἀνακόλουθο, ποῦ ἀπὸ τώρα κι' ἐξῆς μιὰ ἀγαθὴ μοίρα, ἐπιμένοντας φανατικὰ νὰ τὸν προορίζει μονάχα γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, θὰ τὸ ποντίζει σὰ νάρκη κάτω ἀπὸ κάθε παράκουη πράξη του γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὶς συνέπειές της μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὸν συνετίσει, παρουσιάζεται κι' ἐδῶ: Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς περιφρονώντας τοὺς φιλελεύθερους συναδέλφους του, ὅπως ὁ Μπιελίνσκη καὶ ὁ Νεκράσωφ, ποῦ στὶς συγχρονισμένες κοινωνικὲς ἰδέες τους ἀντιπρόβαλε μιὰ μυστικοπαθῆ θρησκοληψία, πηγαίνει σ' ἕναν κύκλο κομμουνιστῶν, θαυμαστῶν τοῦ Καρόλου Φουριέ, ποῦ μὲ τὸ «Φαλαγγεῖο» του εὐαγγελίό τους ὑποστηρί-

ζουν τὴν ἀθρησκεία καὶ τὸν ἀνηθικισμό, θεμελιώνοντας τὴ χιμαιρικὴ πολιτεία τους σὲ μιὰν ἰδιόμορφη κοινοκτημοσύνη καὶ μιὰ ἀποτροπιαστικὴ πολυγαμία. Μὰ εἶναι πρὸ δυσκολόβατα τὰ μονοπάτια στὴν ἐσωτερικὴ του πραγματικότητα, ὅπου ὀλοένα κυνηγᾷ αὐτὸ τὸ ἀπιαστο νέο ἰδανικὸ του, ἐνῶ οἱ φαντασιοκόποι τὸ κατασκευάζουν στὴ δική τους, τὴ συμβατικὴ μὲ τὴν ἀποκρουστικὴ λογικοφάνεια. Ἔτσι, δὲν ἀργεῖ νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει γιὰ νέους ὁμοϊδεάτες, πρὸ μετριοπαθεῖς. Καὶ τὸ Μάρτη τοῦ 1846 γνωρίζεται μ' ἕναν εὐπορὸ πρῶν φοιτητῆ, ὑπάλληλο στὸ διοικητικὸ κλάδο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸν Πετρατσέφσκη, ἕναν ἰδιόρρυθμο τύπο, ἀνισοκράμα κυνικοῦ καὶ ρωμαντικοῦ, ποῦ κάτω ἀπ' τὸ πλατύγυρο καπέλο του διατηροῦσε μιὰν ἐντυπωσιακὴ μαύρη γενειάδα σὲ κόψη αἰθιοπικῆ.

Μοιραία γνωριμία. Γίνεται μέλος τῆς ὁμάδας του, ποῦ ἔχει θετικώτερες ἐπιδιώξεις, βασισμένες στὴ ρωσικὴ πραγματικότητα: Κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας, διοικητικὲς μεταρρυθμίσεις, δημιουργία αὐτονόμων συνεταιρισμῶν. Στὶς ἀτέλειωτες φιλολογικοσοσιαλιστικὲς συζητήσεις αὐτῆς τῆς ὁμάδας μέσα στὸ μποέμικο καμαράκι τοῦ Πετρατσέφσκη, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἔρχεται συχνὰ σὲ σύγκρουση μ' ἕναν ὑποχθόνιο, σιγαλόφωνο νέο, τὸν Σπέτσνεφ, τὸ «Μεφιστοφελῆ μου» ὅπως θὰ τὸν ἀποκαλέσει, γιατί ἡ παράξενη γοητεία αὐτοῦ τοῦ ἀδιάλλακτου, ποῦ οἱ ξανθιὲς μακρυὲς μποῦκλες του πλαισιώνανε ἕνα λεπτὸ γυναικεῖο πρόσωπο, σαρκερὰ κόκκινα χεῖλη καὶ μαῦρα δαχτυλίδια γύρω ἀπ' τὰ μεγάλα μάτια του, τὸν τραβᾷ καὶ μαζὺ τὸν ἀπωθεῖ, ἴσως κι' ἐξ αἰτίας ἑνὸς χρέους μὲ τὸ ὁποῖο αἰσθανόταν δεμένος μαζί του καὶ γι' αὐτὸ ταπεινωμένος πιάνει φιλία μὲ τὸν ποιητὴ Ντούρωφ, τὸν Πλετσέγιεφ, τὸν Σαλτίκωφ, ὄλους ἀνήσυχους καὶ καλλιεργημένους νέους, ποῦ τοὺς γνωρίζει ἕνα βράδυ στὸ Μίσα καὶ σιγά-σιγά νιώθει ἀληθινὴ ξεκούραση πηγαίνοντας κάθε Παρασκευὴ στὴ συντροφιά τους γιὰ νὰ διασκεδάσει τὴν ἀθεράπευτη ἀθυμία του, ξαπλώνοντας στὸν καναπέ ἢ στὶς ξεχαρβαλωμένες καρέκλες, πίνοντας τσάι καὶ καπνίζοντας ἀνατολίτικες μακριὲς πίπες ἐνῶ κατάτρωγε τὰ «παράνομα» βιβλία ἀπ' τὴ βιβλιοθηκούλα τοῦ Πετρατσέφσκη, καθὼς «οἱ συνωμότες» συζητοῦσαν τὰ τελευταῖα πολιτικὰ καὶ φιλολογικὰ νέα... Ξαφνικά, σηκωνόταν κάποιος καὶ κριτίκαρε μ' ἕξαψη τὸ «τυραννικὸ» καθεστῶς τὸν διαδεχόταν ἄλλος, πρὸ ἀπόλυτος, ζητώντας μέσα σὲ χειροκροτήματα τὴν ἐκθρόνιση τοῦ τσάρου ἕνας τρίτος, μετριοπαθὴς αὐτός, χάριζε στὸν τσάρο τὸ θρόνο του, μὰ πρότεινε κιάλας σύνταγμα μὲ ἄρθρα ποῦ περιόριζαν τὴν ἐξουσία του. Ἀπὸ μιὰ γωνιά ἄλλος ἀπάγγελλε ἐ-

παναστατικούς στίχους. Τέλος, κάποιος διάβαζε μιὰ μελέτη του, γιὰ ν' ἀκολουθήσει, ἤρεμα πιά, ἢ ἐπιστημονικὴ συζήτηση. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, παραδέρνοντας κάπου δυὸ χρόνια τώρα ἀπὸ κύκλο σὲ κύκλο γιὰ νὰ βρεῖ ἕναν ἰδεολογικὸ προσανατολισμό, ἔχει γίνει σκεπτικιστὴς αὐτὴ τὴν περίοδο. Βρίσκει φριχτὴ τὴ ζωὴ σ' ἕνα «Φαλανστήριο» καὶ ἀνόητη λύση μιὰ κυβέρνηση ἐπαναστατικὴ. Κατὰ βάθος, γι' αὐτὸν ὁ Τσάρος εἶναι ἕνα ταμποῦ, πού ἀπ' τὴ γενναιοψυχία του περιμένει τὴ σωτηρία τῆς Ρωσίας, ὅπως τὸ τραγούδησε σὲ στίχους τοῦ ὁ θεὸς τοῦ Πούσκιν, γιατί ὁ Τσάρος εἶναι «πατέρας» τοῦ λαοῦ του. Κι' ἐνῶ ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἐπιταγὴ ξεστράτισε τὸν τελευταῖο καιρὸ στὴ δράση, ὡρες-ὡρες κατέχεται ἀπὸ τὴ μεσιανικὴ προσδοκία ἐνός «κάτι», διαχυτοῦ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα, πού θ' ἀλλάξει τὰ πεπρωμένα τῆς Ρωσίας.

Ὁ καιρὸς, ὅμως, περνᾷ καὶ τὸ «κάτι» αὐτὸ, μὲ τὴ μορφή μιᾶς τσαρικῆς προσφορᾶς στὸ λαὸ τῆς Ρωσίας, δὲ γίνεται πραγματικότητα, ἐνῶ οἱ χωρικοὶ ὀλοένα ἐξαθλιώνονται ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν τσιφλικιάδων καὶ οἱ φονικὲς ἐξεγέρσεις τοὺς προκαλοῦν τρομακτικὰ ἀντίμετρα τῆς Ὀχράνα. Οἱ κύκλοι τῶν διανοουμένων βρίσκονται σὲ ἀναβρασμό· ἐπαναστατικὰ «προνοουσιαμένα» κυκλοφοροῦν στὶς δυὸ πρωτεύουσες· οἱ συλλήψεις δὲν μποροῦν νὰ συγκρατήσουν τὴ λαϊκὴ ὀργή. Τέλος, οἱ μουζικκοὶ τοῦ Βίτεμποκ στασιάζουν καὶ, θύελλα σκοτεινὴ, ξεχύνονται στὸ μεγάλο δρόμο γιὰ τὴν ἅγια Πετρούπολη. Ὁ στρατὸς πρόφτασε καὶ τοὺς σταμάτησε μὲ πολὺ ἀγῶνα. Ἀπὸ τότε τὰ λαγωνικὰ τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας ἀγρυπνοῦν, δομίζονται, καὶ στὴν κατάλληλη στιγμή ἀρπάζουν τὸ θῆραμά τους, πού τὸ περιμένουν δάντεια βασανιστήρια γιὰ νὰ καταδώσει τοὺς ὁμοϊδεάτας του καὶ τὰ σχέδιά τους. Μιὰ κραυγὴ, ὅμως, πού βγαίνει ἀπὸ βαθὺ πόνο, δὲν μπορεῖ γιὰ πολὺν καιρὸ νὰ καταπνιγεῖ, ὅταν, μάλιστα, διαπλατύνεται ξαφνικὰ γύρω τῆς ἢ κραυγὴ ἐνός ἄλλου μεγάλου ἔθνους, γιὰ νὰ ἐνωθοῦν μαζί σὲ μιὰν ἐπαναστατικὴ διφωνία. Εἴμαστε στὰ 1848, ὅπου ἡ Γαλλία ξεσηκώνει καινούργια ἐπανάσταση γιὰ νὰ σώσει τὴ Δημοκρατία τῆς. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, καθὼς ζεῖ αὐτὸ τὸ διάστημα μιὰ ζωὴ γεμάτη χρηματικὲς στενοχώριες, μεταφράζοντας γιὰ νὰ ἐξοφλεῖ τὰ χρέη του καὶ κάνοντας ἐκδοτικὰ σχέδια γιὰ νὰ ἐγκαρδιώσει τὸν ἀδελφό του, τὸ Μίσα, πού τὸν δανεῖζει συχνά, δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἱκανοποίησι ὅτι ἐξελίσσεται στὴν τέχνη του, γιατί ἢ «Ἰδιοκτήτρια» κι' ἕνα μέρος ἀπὸ τὴ «Νιέτοσκα Νεζβάνοβνα», πού δημοσιεύει σὲ περιοδικά, ἀπογοητεύουν τοὺς θαυμαστὲς του. «Ἀρχίζω νὰ μισῶ αὐτὴ τὴ βιαστικὴ δουλειά, πού δὲ μοῦ ἀποφέρει τί-

ποτε, τὴ θελημένη σκλαβιά μου...», γράφει στὸν ἐκδότη Κρέβσκη. Ἔτσι, εὐερέθιστος ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευσή του, ἀνικανοποίητος, μὲ σπασμένα νεῦρα, πού μάταια προσπαθεῖ νὰ τὰ δυναμώσει πηγαινόντας γιὰ λίγον καιρὸ στὸ κτῆμα τοῦ Νιτάροβδε, ἀκούει μ' ἐνθουσιασμό τὰ φλογερὰ λόγια τῆς θεᾶς τοῦ Γεωργίας Σάνδη πρὸς τοὺς συμπατριῶτες τῆς: «Μεγάλε καὶ ἀγαθὲ λαέ, εἶσαι ἐκ φύσεως ἡρωϊκός, ἦπιος ὅπως τὸ σθένος! Θὰ κυβερνήσεις, ὦ λαέ, κυβέρνησε ἀδελφικά...». Καὶ ὑποδέχεται, σὰν σωτήρια λύση του, τὴν ἐπανάσταση. Ὁρμητικὸς τώρα στὶς συγκεντρώσεις τῆς ὁμάδας του, διηγιέται ἀτέλειωτα περιστατικὰ γιὰ τὴ σκληράδα τῶν ἀφεντάδων, τὴν αὐστηρότητα τῶν ἀξιωματικῶν, δέχεται νὰ συντάξει «κατηγορητήρια» καὶ, ἐπικρίνοντας τὴ διασπαστικὴ τακτικὴ μερικῶν, παρασύρεται ἀπὸ τὴν πρόταση τοῦ ὑποχθόνιου κατσαρομάλλη Σπέτσνεφ, τοῦ «Μεφιστοφελῆ» δανειστή του, καὶ ἰδρύουν μιὰν ὑποομάδα ἀπὸ λίγα ἀποφασιστικὰ μέλη. Σὲ λίγο ἡ ὑποομάδα ἀποκτᾷ ἕνα λαθραῖο μικρὸ τυπογραφεῖο γιὰ νὰ τυπώνει ἐπαναστατικούς λιβέλλους. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς εἶναι πιά χειροτονημένος ἐπαναστάτης. Ἡ ἀσφάλεια, ὅμως, πού τὴ διευθύνει ὁ στρατηγὸς τῆς χωροφυλακῆς κόμης Ὁρλώφ, ἔχοντας ἀπὸ καιπὸ θετικὲς πληροφορίες πῶς «λυκειόπαιδα», ἐλεύθεροι στοχαστὲς καὶ φοιτητὲς συγκεντρώνονται στὸ σπίτι τοῦ «κομμουνιστῆ» Πετρατσέφσκη, βρίσκει στὸ πρόσωπο ἐνός Ἀντονέλλι τὸν ἰδανικὸ χαφιέ γιὰ νὰ τὴν κατατοπίζει στὴ δράση τῆς. Τὸν Μάρτη τοῦ 1849 ὁ Ἀντονέλλι κάνει τὴν ἐμφάνισή του στὶς «Παρασκευές» τῆς ὁμάδας. Ὅπως εἶναι δειλός, φοβισμένος μέσα στὸ κόκκινο γιλέκο του, προσπαθεῖ μὲ τίς συζητήσεις, τὰ εὐρωπαϊκὰ ποῦρα του, τίς ριζοσπαστικὲς ἰδέες του νὰ κάνει ἐντύπωση. Δὲν ἀργεῖ νὰ παρασύρει τὴν ὁμάδα σὲ κατηγορητήρια ἐναντίον τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ μολονότι μερικοὶ ἀναρωτιοῦνται πῶς ξεφύτρωσε ἀναμεσα τοὺς αὐτὸς ὁ αὐτόκλητος, ὁ Ἀντονέλλι καταφέρνει νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους, τοὺς ἀκολουθεῖ στὰ δεῖπνα ἀπὸ τοῦ ἐνός στὸ σπίτι τοῦ ἄλλου καὶ γυρίζοντας στὸ δικό του γράφει τίς ἐκθέσεις του, πού πᾶνε δλόϊσια στὸ στρατηγὸ Ὁρλώφ. Καθὼς, ὅμως, τὰ στοιχεῖα του κρίνονται ἀκόμη «ἀνεπαρκῆ», γίνεται σατανικώτερος γιὰ νὰ ἀποσπάσει θετικώτερες ἀποδείξεις συνωμοτισμοῦ τῆς ὁμάδας Πετρατσέφσκη. Ἡ εὐκαιρία τοῦ δόθηκε γρήγορα: Εἶταν τὸ ἀντίγραφο ἐνός γράμματος τοῦ κριτικοῦ Μπιελίνσκη πρὸς τὸν Γκόγκολ, σταλμένο στὸν Ντούρωφ ἀπὸ τὸ «Μεφιστοφελῆ», τὸν Σπέτσνεφ, πού βρισκότανε τότε στὴ Μόσχα, καὶ ὅπου ὁ μεγάλος κριτικὸς κατηγοροῦσε τὸ φημισμένο μυθιστοριογράφο γιὰ τὴν πίστη του στὴν ἐκ-

κλησία καὶ τὸν Τσάρο. Ὁ Ντοστογιέβσκη ὑπόσχεται νὰ διαβάσει μπροστὰ σ' ὅλη τὴν ομάδα τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ καί, τὸν Ἀπρίλη, ἐκτελεῖ τὴν ὑπόσχεσή του μέσα στὸ σπίτι τοῦ Πετρατσέφκη, ἀπαγγέλοντας μὲ ὀρμητικὸ τόνο τὸ κείμενο, σὰ νὰ υλοθετοῦσε τὸ περιεχόμενό του, πραγματικὸ κατηγορητήριον τοῦ κριτικοῦ πρὸς τὸν συγγραφέα γιὰ τὰ κληρικόφιλα καὶ φιλομοναρχικά του αἰσθήματα, ἐνῶ οἱ νεαροὶ συνωμότες σηκώνουν πανδαιμόνιο ἀπὸ τὰ γιουχαίσματα καὶ τὰ χειροκροτήματα. Ὁ Ἀντονέλλι, ὅπως δείχνει πῶς ἀκούει μὲ συνωμοτικὴ κατάνυξη τὸ κείμενο, κάνει κιάλας νοερά τὴν ἐκθεσὴν τοῦ ἀναφέροντας μαζὺ καὶ κάποιες φράσεις ποὺ θὰ ξεστομίσει μετὰ λίγες μέρες σ' ἓνα δείπνο τους ὁ φανφαρόνος Πετρατσέφσκη: «Καταδικάσαμε σὲ θάνατο τὴ σημερινὴ κοινωνία, τώρα ἀπομένει νὰ ἐκτελέσουμε τὴν ἀπόφασή μας...». Σ' ἓνα ἄλλο δείπνο, στὸ σπίτι τοῦ Σπέτσνεφ, ὁ Γκριγκόρωφ διαβάζει τὴ νουβέλα τοῦ «Ἡ ἀφήγηση ἑνὸς φαντάρου», ὅπου τὸ ἐπαναστατικὸ της περιεχόμενον δημιουργεῖ ἐνθουσιασμούς. Ἡ ἐκθεσὴν τοῦ θὰ εἶναι τέλεια ἐνοχοποιητικὴ. Καὶ ὁ νεαρὸς καταδότης, ποὺ αἰσθάνεται κιάλας τὰ ἀργύρια νὰ χαϊδεύουν τὴν παλάμη του, παρουσιάζει στὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν τὴν ἐκθεσὴν του. Ὅπως τὸ εἶχε φανταστεῖ, τὰ «στοιχεῖα» του εἶταν ὀλότελα ἐπιβαρυντικά γιὰ τὴν Ὁμάδα Πετρατσέφσκη. Κι' ὁ στρατηγὸς Ὀρλώφ, ἀνακοινώνοντάς τα στὸν Τσάρο, εἶδε τὸ Νικόλαο Α' νὰ γίνεται σκεπτικὸς, γιὰ τὴν θυμήθηκε τοὺς «Δεκεμβριστὲς», ποὺ εἶχε ἐξοντώσει μόλις ἀνέβηκε στὸ θρόνο. Μήπως τοῦτοι οἱ νεαροὶ εἶναι ἐπιβίωσή τους; Ἄχ, αὐτὸ τὸ δηλήτηριον τοῦ λαοῦ, οἱ δυτικὲς ἰδέες... «Πρέπει νὰ τοὺς συλλάβουμε· πηγαίνετε μὲ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἅς γίνει τὸ θέλημά του...», γράφει στὸ περιθώριον τῆς ἀναφορᾶς. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς εἶναι ἀπόβλητος ἀπὸ τὴ ρωσικὴ κοινωνία.

***

Κάποια Παρασκευὴ, 22 Ἀπριλίου, γυρίζοντας ἀργὰ στὴν κάμαρά του ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ Πετρατσέφσκη, ὅπου εἶχανε συζητήσει γιὰ τὴν ἐκδοσὴ μιᾶς ἐφημερίδας, ἔπεσε στὸ κρεβάτι μάταια περιμένοντας νὰ τὸν πάρει ὁ ὕπνος, ὅταν μέσα στὴν ἀνοιξιάτικη νύχτα τὸν ξάφνιασαν κλαγγὲς σπαθίων ἀνάκατες μὲ φωνές. Τινάχτηκε. Ὁ ἀστυνόμος τῆς περιφέρειας του μ' ἓναν ἀντισυνταγματάρχη καὶ κάμποσους στρατιῶτες στεκότανε κιάλας μπροστὰ του καὶ τὸν πρόσταζε αὐστηρὰ νὰ ντυθεῖ. Στὸ μεταξὺ κάνουν ἐρευνα ἀνακατώνοντας ὅλο τὸ δωμάτιον, ξύνουν τὴν καπνοδόχον, ἓνα νόμισμα πέντε καπικίων πάνω στὸ τραπέζι τοὺς φαίνεται ὕποπτον. Ὑστερα ἀπὸ τὸν αἰφνιδιασμό, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς

δίνοντας ἀπὸ ἀντίδραση θάρρος στὸν ἑαυτὸ του, καθὼς ντύνεται μὲ νευρικότητα, συλλογιέται πῶς κάποια παρεξήγηση θάναί ἢ αἰτία μιᾶς τέτοιας συμπεριφορᾶς. Δὲν αἰσθάνεται ἐνοχος γιὰ κανένα ἀδίκημα. Καὶ τοὺς τὸ λέει. Μὰ ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ ἀπαντᾷ εὐγενικά, πῶς ὅλα θὰ ξεκαθαρίσουν ἐκεῖ ποῦ πᾶνε. Ἔτσι, τοὺς ἀκολουθεῖ ἀμίλητος μέσα στὴ βύθισή του, χωρὶς νὰ δίνει προσοχὴ στὰ ὑπονοούμενα καὶ τὰ νεύματα τῶν ἐνοικιαστῶν, ποὺ ξύπνησαν κι' εἶχαν μαζευτεῖ ἀπὸ περιέργεια στὰ σκαλοπάτια. Μπαίνουν στὸ ἀμάξι. Ἄραγε ποῖος ἀντίλογος ν' ἀναταράζει σὰν ξαφνικὸς κυκλώνας τὴν ἀνήμερή του ψυχὴ, καθὼς περνοῦν ἀπὸ τοὺς ἀδειοὺς δρόμους τῆς Πετρούπολης, ποὺ μόλις διαλύει τὴν παγερὴ ὀμίχλη τους τὸ γαλατερό φῶς τῆς αὐγῆς. Ὅταν, ὅμως, μπαίνουν στὴν αὐλὴ τοῦ τρίτου τμήματος, βρίσκει περιττὴ κάθε ἐξήγηση, γιὰ τὴν λαίμαργά του βλέμματα προφταίνουν καὶ διαβάζουν στὸ φάκελλο ποὺ κρατᾷ ὁ ὑπάλληλος τοῦ ὕπουργείου Ἐσωτερικῶν, ὅπως συγκεντρώνει γύρω του τὰ μέλη τῆς ὀμάδας Πετρατσέφσκη, τὴν ἐπικεφαλίδαν «πράκτωρ ὑποθέσεως: Ἀντονέλλι». Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς διατηρώντας σ' ὅλη αὐτὴ τὴ διαδικασία ἀπόλυτη ψυχραιμία, ποὺ σὰν ἀδιαπέραστος θώρακας προστατεύει τὴν ἐσωτερικὴν του ἀκεραιότητα, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὴν ὀμάδα ἔχουν χάσει ὀλότελα τὸ ἠθικόν τους, μόλις δείχνει τὴν ἐκπληξήν του καθὼς βλέπει ἀνάμεσά τους τὸν μικρότερον ἀδελφόν του, τὸν Ἀντρέα, ποὺ τὸν εἶχανε πιάσει ἀπὸ παρεξήγηση ἀντὶ γιὰ τὸ Μίσα. Τὴν ἄλλη μέρα μεταφέρθηκαν ὅλοι στὴς ἀπαίσιες φυλακὰς τοῦ φρουρίου Πετροπαυλόσκ, ὅπου χωρισμένοι σὲ δυὸ ὀμάδες—ὁ Ντοστογιέβσκη χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τοὺς σοβαρώτερους ἐνόχους—ἀπομονώθηκαν ἀφοῦ τοὺς φόρεσαν τὴ στολὴν τοῦ κατάδικου, γιὰ νὰ συνεχίσουν, μὲ τὴ σειρά τους κι' αὐτοί, μιὰν ἐξουθενωτικὴν τακτικὴν ἀπὸ χρόνια προφυλακίσεις, ποὺ ἀριθμοῦσαν ἑκατοντάδες θύματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου Πέτρου, ὡς πρὶν εἴκοσι πέντε χρόνια, τοὺς «Δεκεμβριστὲς». Τὴν πρόσοψιν τοῦ φρουρίου τὴ μουλιάζουν τὰ νερά τοῦ Νέβα. Ὑπάρχει κι' ἓνας μικρὸς κήπος, ποὺ τὰ δέκα ἑπτὰ δέντρα του θὰ τὰ μετρήσει χιλιάδες φορὲς ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, καθὼς θὰ σέρνει τὰ ρευματικά του πόδια τοὺς ὀκτῶ αὐτοὺς μῆνες τῆς ὑποδικίας του ὅταν δὲν μένει μέσα στὸ κατάστενον ὕγρον κελλὶ μὲ τὸ δικτυωτὸ φινιστρίκι, πότε χτυπώντας συνθηματικὰ τὸν πλαϊνόν του τοῖχον, γιὰ νὰ βρεῖ λίγη παρηγοριάν στὴν ἐπικοινωνίαν μὲ κάποιον συγκατάδικον ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς βουβῆς νύχτας ὅπου ξαγρυπνᾷ ἀπὸ τοὺς ἐμετούς, ἀπὸ τὴ νεύρωση τοῦ στομαχιοῦ του, τοὺς πονοκεφάλους του, τὶς δύσπνοιες καὶ τὶς

ζαλάδες του, ἄλλοτε πάλι πάνω στὸ ἀχυρένιο του στρῶμα ἀναπολώντας, ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἐφιαλτικὸ ὄνειρο, περιστατικά τῆς ζωῆς του, μὲ τὶς κορυφώσεις καὶ τὶς πτώσεις τους, ἐνῶ παρακολουθεῖ τὶς τρεμουλιαστὲς σκιὲς τοῦ καντηλεριοῦ πάνω στὸ λερωμένο πάτωμα... Ὡστόσο, ἔρχονται στιγμὲς ὅπου αἰσθάνεται μέσα τοῦ ἀπὸ τούτη τὴν πρόωρα γερασμένη ζωῆ, καθὼς ἀναβαφτίζεται στὸν πόνο, νὰ σκιρτᾷ μὲ βρεφικὴ ἀγνότητα μιὰν ἄλλη νιώθει τὰ κουρασμένα του αἰσθητήρια ἀπὸ τὸ διανοητικὸ ψηλάφισμα αὐτῆς τῆς ζωῆς νὰ καταγράφουν μέσα τοῦ τὶς πρῶτες ἐντυπώσεις—ὀράματα ἀπὸ τὸ πρωτοξύπνημα μιᾶς καινούργιας, καθαγιασμένης ἀπ' τὸ μαρτύριό του. Μήπως εἶδε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ τὴ ζωῆ, ἀπὸ τὴ σκοπιά ἑνὸς δυτικοευρωπαίου διανοούμενου, γι' αὐτὸ ἔχασε τὴν προοπτικὴ τῆς, ἀντὶ νὰ τὴν ἀγκαλιάσει, νὰ τὴν κρατήσει σφιχτὰ στὰ χέρια του καὶ νὰ τὴ χαρεῖ σὰν ἀτίμητο δῶρο σταλμένο ἀπ' τὸ Θεό; Μήπως μιὰ ἀγαθὴ μοῖρα τὸν ἔσερνε ὡς αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο, γιὰ νὰ τὸν προφυλάξει μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ κάθε ξεστράτισμα; Μήπως τιμωρεῖται γιὰ τὴν ὑπερβολικὴ του ἐμπιστοσύνη στὴ λογικὴ τοῦ πλαῖνου, πού εἶταν σὰν προδοσία πρὸς τὴν ψυχὴ του, μόνη ἀξία ν' ἀντικρύσει πέρα ἀπὸ τὴν ἐφημερότητα τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ; «Υπάρχει μέσα στὸν ἄνθρωπο, γράφει στὸ Μίσσα ἀπὸ τὴ φυλακὴ, μιὰ ζωτικότητα καὶ μιὰ ἀντίσταση ἀκαταμέτρητες. Δὲν τῆξερα ὡς τώρα, μὰ νὰ πού τὸ κατάλαβα ἀπὸ τὴν πείρα μου...». Μὰ ἐνῶ ὁ πόνος τόσο χαλυβδώνει τὴν ψυχὴ τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὥστε νὰ μπορεῖ ὠρες-ὠρες νὰ διαβάσει Σαίξπηρ καὶ νὰ σχεδιάζει καμιά νουβέλλα, καθὼς τραινάρει ἢ ἀνάκριση ἔχει κάνει φαντάσματα τοὺς χτεσινούς του ὁμοϊδεάτες: Ὁ Γκριγκόριεφ ὑποφέρει ἀπὸ νευρασθένεια· ὁ Κάτενεφ τρελλάθηκε καὶ βρίσκεται στὸ νοσοκομεῖο, ὅπου, σὲ λίγο, πεθαίνει. Ἀμλέτια διλήμματα βυθίζουσι σὲ σκέψεις τὸν Γιαστριέμσκη, πού ἀποφασίζει ν' αὐτοκτονήσει· ὁ γεννημένος ἐπιπόλαιος Πετρατσέφσκη ἀπὸ τὴν ἀπελπισία του γράφει στὴν ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ ἓνα ἀνήκουστο ἔγγραφο, ὅπου παραπονιέται πὼς οἱ φρουροὶ δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ κοιμηθεῖ χτυπώντας τοὺς τοίχους του μὲ βούρδουλα. Ὁ Ἀχαρούμωφ ἔχει βγάλει ἓνα καρφί ἀπ' τὸ κρεβάτι του κι' ὄλη τὴν ὥρα τὸ ἀκονίζει γιὰ νὰ ξεχνιέται... Εἶν' εὐτύχημα πού ἄφησαν ἐλεύθερο τὸν ἀδελφὸ του, τὸν Ἀντρέα καί, ὕστερα ἀπὸ σχετικὰ σύντομη φυλάκιση, τὸ Μίσσα. Ὡστόσο, οἱ μῆνες περνοῦν χωρὶς νὰ προχωρεῖ ἡ ἀνάκριση καὶ τὸ φθινόπωρο χαλᾷ ἢ διάθεση τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς: ἔχει ὑποχονδρίες καὶ ὑποφέρει ἀπὸ ἰλίγγους κι' ἀπὸ τὶς αἱμοροΐδες του. Βρίσκεται ἀναίτια μέσα σ' ἓναν τάφο, τώρα πού νιώθει νὰ σπαρταρᾷ μέσα τοῦ ἢ ζωῆ. Τέλος,

κάποια μέρα, τέλη Αὐγούστου, οἱ φρουροὶ τὸν ὀδηγοῦν κάμποσες φορές μέσα στὸ «Λευκὸ οἶκο», ὅπου ἡ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ γνωρίζει τὸ κατηγορητήριον: Σύχναζε σὲ συγκεντρώσεις ὅπου κατακρίνονταν τὰ κυβερνητικὰ μέτρα γιὰ τὴ λογοκρισία καὶ τὴ δουλειά· ὅταν ἄκουε νὰ διαβάσει ὁ Γκριγκόριεφ τὴ νουβέλλα τοῦ «Ἡ ἀφήγηση ἑνὸς φαντάρου» ἔδειχνε ζωηρὰ νὰ συμφωνεῖ μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ τῆς περιεχόμενον· ὁ ἴδιος διάβασε μὲ ὕφος ἐπιδοκιμασίας τὸ γράμμα τοῦ Μπιελίνσκη στὸν Γκόγκολ, ὅπου ὁ κριτικὸς κατάκρινε τὴν ἀφοσίωση τοῦ συγγραφέα στὴν πολιτεία καὶ τὴν ἐκκλησία, βρίζοντας φανερά τοὺς δυὸ ἱεροὺς αὐτοὺς θεσμούς. Τὶς μέρες πού ἀκολουθοῦν, ψυχραῖμος ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, βεβαιώνει τὸν ἀνακριτὴ πὼς μὲ τὰ φιλελεύθερα αἰσθηματὰ του ἐπιθυμοῦσε νὰ γίνεαι ὠφέλιμος στὴν πατρίδα του· ὅτι σέβεται ἀπόλυτα τὴν Πολιτεία καὶ τὴν Ἐκκλησία· ἀναγνωρίζει κάποια ἐλαφρότητα στὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὴ δημοσιότητα πού εἶχε δώσει στὸ «γράμμα Μπιελίνσκη» τέλος, θεωρεῖ ὀλότελα ἀνάξια λόγου τὴν ἀπήχηση πού εἶχε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀσημαντῆς νουβέλλας τοῦ Γκριγκόριεφ: «Δὲν εἶμωνα ποτέ μου σοσιαλιστῆς, βεβαιώνει τὴν ἐπιτροπὴ, μολονότι μ' ἀρέσει νὰ διαβάσω καὶ νὰ μελετῶ ὅσα ἔργα σχετίζονται μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα». Ἡ ἐπιμονὴ του ν' ἀρνεῖται τὸ κατηγορητήριον καὶ νὰ μὴν ὁμολογεῖ γιὰ τοὺς συντρόφους του τίποτε ἐπιβαρυντικόν, κάνει τὸ διοικητὴ τοῦ Πετροπαυλόσκ στρατηγὸ Ροστόφτσεφ ἔξω φρενῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ, καθὼς διαφωτίζει τὶς λεπτομέρειες, συχνὰ ἀμφιβάλλει ἂν τὰ «στοιχεῖα» τῆς θεμελιώδους πολιτικῆς ἀδίκης. Ἔτσι, ἡ ἀνάκριση συνεχίζεται γιὰ πέντε ἀκόμη μῆνες, ἐξουθενώνοντας τοὺς ὑπόδικους, πού ἔχουνε πιά γίνεαι ἐρείπια. Φαίνεται πὼς γιὰ μερικοὺς ἢ ἐπιτροπὴ βγάζει «ἀπαλλακτικὰ βουλευματα». Ἡ ἀπόφασίς τῆς, ὅμως, αὐτὴ ἀναγκάζει τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν νὰ ζητήσει νέα ἐξέταση, ὥστε ὑποχρεώνονται πιά οἱ ἀνακριτῆς νὰ τοὺς τιμωρήσουν ὄλους. Κι' ἐνῶ ἡ περίπτωσις «Πετρατσέφσκη» παραπέμπεται στὴ δικαιοδοσίαν στρατοδικείου μὲ σύνθεση μικτὴ, πού καταδικάζει ἑπτὰ μέλη τῆς σὲ ἔξοριαν, δεκαπέντε ἄλλα σὲ θανατικὴ ποινὴ, κι' ἄθωνει τὰ ὑπόλοιπα, ὁ Τσάρος, περιφρονώντας τοὺς κανόνες τῆς Δικονομίας, ἀναθέτει τὴν ὑπόθεση σὲ στρατοδικεῖον, πού δικάζει σύμφωνα μὲ τὸ νόμον «περὶ καταστάσεως πολιτορκίας» καὶ τοὺς καταδικάζει ὄλους σὲ θάνατον, ὑποδεικνύοντας στὸν Αὐτοκράτορα νὰ δείξει κάποια ἐπιείκεια στέλνοντας μερικοὺς στὴ Σιβηρία. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἔχει τὴν τύχη ν' ἀνήκει στοὺς τελευταίους, μὰ δὲν τὸ ξέρει, γιὰτὶ ὁ Τσάρος ἀξίωσε ἢ ἀπόφασίς του νὰ μείνει μυστικὴ. Ὡς τὴ νύχταν τῆς 21 Δεκεμβρίου

1849 οἱ κατάδικοι, μὴν ξέροντας ποιά θὰ εἶναι ἡ ἀπόφαση, μποροῦν ἀκόμη νὰ ἐλπίζουν.

Μὰ τὸ πρῶτ' τῆς 22, τοὺς ξυπνοῦν τὰ βήματά τῶν φρουρῶν κι' οἱ φωναχτὲς διαταγές, πού τῆς συνοδεύουν νευρικά σπειροειδή. Ἄραγε, ὅπως στριφογυρίζει μέσα στὴν κλειδαριὰ τοῦ κελιοῦ τοῦ τὸ κλειδί, νὰ λιγοστεύουν τὰ δευτερόλεπτα πού τὸν χωρίζουν ἀπὸ τὴν ἐλευθερία; Μέσα στὸ μούχρωμα ἢ ἔκφραση τῶν φρουρῶν δὲν τοῦ φαίνεται καθόλου ἐνθαρρυντική. Ὁ ἀγέρας τὸν σπαθίζει στὸ πρόσωπο μὲ τὴν ὑγρασία του, καθὼς βγαίνει στὴν αὐλὴ κι' ἀντικρῶζει ἀραδιασμένα στὴ σειρὰ τ' ἀμάξια. Εἶναι κι' οἱ εἴκοσι ἐκεῖ. Σπρώχνουν τὸν καθένα σ' ἓνα ἀμάξι μὲ ἀμίλητο πλάι τοῦ φρουροῦ καὶ ξεκινοῦνε. Κανεὶς δὲν ἀπαντᾷ στὶς ἐρωτήσεις, πού τοὺς κάνει. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς κατάχλωμος, ἓνα σακί ρευματικά κόκκαλα καὶ σάρκα ἀναιμική, πού ζεῖ μονάχα γιὰτὶ μιά μαγικὴ δύναμη τοῦ τὸ προστάζει, δὲν ἔχει οὔτε τὴ δύναμη ν' ἀπλώσει τὸ χέρι γιὰ νὰ καθαρῆσει τὸ θαμπὸ τζάμι τοῦ ἀμαξιοῦ, ὅπου πίσω του ἀσημίζει ὁ Νέβας. Τώρα θὰ περνοῦν ἀπὸ κάποια τοῦ γέφυρα, γιὰτὶ τὰ ξύλινα τῆς πάτερα τριζοβολοῦνε. Τὰ λακωνικά ἐρωτηματικά ἐνὸς μονόλογου, πού ἀντηχοῦνε δυσοίωνα μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅπως οἱ κρύες σταγόνες μέσα σὲ παρθένο σπήλαιο, μοιάζουν μὲ τὶς ἀκροτελευταῖες λέξεις ἐνὸς αὐτοκαταδικασμένου, πού ἀνυπομονεῖ ν' ἀλλάξει τὸ πουκάμισο μιᾶς κριματισμένης ζωῆς, γιὰ νὰ φορέσει ἀνοιξιὰτικο μέσα στὸ χειμῶνα. Μὰ ποῦ πᾶνε; Γιὰτὶ αὐτὴ ἡ ἀτέλειωτη διαδρομὴ; Ὑστερα ἀπὸ τρία τέταρτα τῆς ὥρας, τ' ἀμάξια σταματοῦν, ἀνοίγουν μὲ θόρυβο οἱ πόρτες τους κι' οἱ εἴκοσι κατάδικοι πηδοῦν πάνω στὸ χιόνι. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀνυποψίαστη πρώτη ματιὰ, σιγά - σιγά ξεχωρίζει ν' ἀναδύεται ἀπ' τὴν ὀμίχλη τὸ χαρῶπὸ θέαμα μὲ τὶς χιονισμένες στέγες καὶ τὶς καπνοδόχες πού καπνίζουν εἰρηνικά τῆς ἀπέραντης πλατείας ὅπου κάνει τὰ γυμνάσια του τὸ σύνταγμα Σεμινόβσκι. Κάπου τρεῖς χιλιάδες κόσμος ἀπὸ φοιτητὲς μὲ κασκέτα, γενειοφόρους ἔμπορους μὲ γουνένιους γιακάδες, γυναῖκες πούχουν δέσει κόμπο τὰ μαντήλια τους κάτω ἀπ' τὸ σαγῶνι, ὀπαλλήλους μὲ κονκάρδες γεμίζει τὶς τέσσαρις ἄκρες τῆς πλατείας, ὅπου στὴ μέση τῆς εἶναι στημένη μιά ξυλένια ἐξέδρα τριγυρισμένη ἀπὸ φράχτη. Γιὰ μιά στιγμὴ ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ξεχωρίζει τὸν ἄρρωστο Γκριγκόριεφ, τὸν μεφιστοφελὴ Σπέτονεφ, πού ἔχει ἔκφραση περιφρονητική, τὸν Πλετσέγιεφ πιδὸ κοντὰ του καὶ τὸν Ντούρωφ. Κάνει μιά κίνηση νὰ τοὺς ἀγκαλιάσει ψιθυρίζοντας ἓνα «χαίρε», ὅταν μιά τραχεῖα διαταγὴ τοὺς προστάζει

νὰ σταθοῦν στὴ γραμμὴ. Ὁ παπᾶς μπαίνει ἐπικεφαλῆς τῆς συνοδείας κι' οἱ εἴκοσι κατάδικοι ἀκολουθοῦν μουδιασμένοι. Κάποιος ψιθυρίζει πὼς θὰ τοὺς διαβάσουν τὴν ἀπόφαση. Ἄλλος δείχνει μὲ τὸ κόκκινο βλέμμα του τοὺς πασάλους, ὑπονοώντας πὼς θὰ τοὺς τουφεκίσουν. Τοὺς ἀνεβάζουν πάνω στὴν ἐξέδρα κι' ἓνας ἀξιωματικὸς τοὺς χωρίζει σὲ δυὸ ομάδες. Ἐννιά ἀπ' τὰ δεξιά, ἔντεκα ἀριστερά. Πίσω ἀπὸ καθέναν στέκεται κι' ἓνας χωροφύλακας. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, πού εἶναι ἔκτος στὴ σειρὰ, πλάι στὸν Μόμπιλι, κοιτάζει μέσα στὴν ἀφηρημάδα του τοὺς στρατηγούς νὰ πηγαινοέρχονται μὲ τὰ παράσημα πλάκα κάνοντας ὑπονοούμενους μορφασμούς, καὶ τοῦ εἶναι τόσο δύσκολο νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν κατάστασή του, ὥστε ἐτοιμάζεται νὰ διηγηθεῖ στὸν πλαινό του μιά νουβέλλα πού σχεδίαζε στὴ φυλακὴ. Ἀλλὰ ἀκούει τὴ διαταγὴ νὰ βγάλει τὸ καπέλλο του καὶ μένει ξεσκουφωτός, νοιώθοντας τοὺς κροτάφους του νὰ χτυποῦν ἀπὸ τὸ δυνατὸ κρῦο, ἐνῶ πίσω του ὁ φρουρὸς τοῦ ξεφυσᾷ τὴ ζεστὴ του ἀνάσα στὸ λαιμό. Ἐνας στρατοδίκης ἀνεβαίνει, τότε, πάνω στὴν ἐξέδρα καὶ μὲ μονότονη, γρήγορη φωνὴ διαβάει τὴν ἀπόφαση, ἀραδιάζοντας τὰ ἐγκλήματα πού ἔχει κάνει ὁ καθένας. Περιμένοντας μέσα στὴ βύθισή του, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, νὰ τελειώσει αὐτὴ ἡ θεατρικὴ διαδικασία καὶ ν' ἀκούσει τὴν ποινὴ του, γιὰ νὰ γυρίσει, ἐπιτέλους, σ' ἓνα κελὶ ἀνθρωπινώτερο ἢ νὰ ἀθωωθεῖ, ἀκούει μὲ σύγκορμη ἀνατριχίλα, ὕστερα ἀπὸ τὰ στόματα τῶν Πετρατσέφσκη, Μόμπιλι, Ἀχαρούωφ κι' ἄλλα πέντε ἔξη τὴ φράση «καταδικάζεται σὲ θάνατο». Τέλος: «Ντοστογιέβσκη Φεντόρ Μιχαήλοβιτς καταδικάζεται σὲ θάνατο!». Εἶναι πολὺ ἀδύνατος γιὰ ν' ἀντιδράσῃ ἀμέσως μὲ τὴ νόηση στὴ συγκλονιστικὴ ἐντύπωση, πού δέχτηκε σὰ ἠλεκτρικὴ ἐκκένωση στὸ σῶμα, καὶ στὰ λίγα δευτερόλεπτα πού μεσολάβησαν πρὶν ἀπ' τὴ συνειδητοποίησή της, ὅπως τὸ μούδιασμα πρὶν ἀπὸ τὸν πόνο, κοιτάζει μ' ἓνα χαῦνο βλέμμα μιά κρεατοεληθὰ στὸ σβέρκο κάποιου χωροφύλακα καὶ τὴν ἀνταύγεια ἐνὸς χάλκινου κομποῦ. Μὰ θὰ θυμᾶται σ' ὄλη του τὴ ζωὴ τὸ στιγμιότυπο μὲ τὸν ἀξιωματικὸ, καθὼς δίπλωσε τὸ ἔγγραφο τῆς καταδίκης του χώνοντάς το στὴν τσέπη, τσιμπᾷ τὸ αὐτὶ μὲ τὴν ἄκρη τοῦ δάχτυλου καὶ κατεβαίνει τὴ σκάλα τῆς ἐξέδρας μ' ἐπισημότητα. Κι ἐνῶ ἀκούει τώρα τὸν παπᾶ, πού ἔχει ἀνέβει στὴν ἐξέδρα καὶ μὲ συγκινημένη φωνὴ διαβάει τὴν περικοπὴ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο: «Τὸ λύτρον τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ θάνατος», αἰσθάνεται τὶς ἴνες μέσα σ' αὐτὸ τὸ κουρελιασμένο σῶμα, πού ἀγαπᾷ τὰ κουρέλια του, σὲ μιά φρενίτιδα, ταραάζεται σύγκορμος, πνίγεται ἀπ' τὸ

ξαφνικὸ κόχτασμα ποῦ τοῦ βάζει κενὰ στὴ σκέψη. Καὶ σὲ μιὰ στιγμή παραλύει μέσα του ὁ μηχανισμός, ποῦ μεταφέρει τὰ σήματα ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις στὸ μυαλὸ γιὰ νὰ γεννηθεῖ ἡ τυραννικὴ συνείδηση. Γιὰ κάμποσα δευτερόλεπτα ἔχει γίνεῖ ἕνα αὐτόματο. Κι' ἔτσι σκύβει καὶ φιλά τὸ μικρὸ ἀσημένιο σταυρὸ ποῦ τοῦ ἀφήνει στὰ χεῖλη ὁ ἱερωμένος. Ἀλλὰ νά, πάλι τὸν κατακλύζουν τὰ διαδοχικὰ κύματα μιᾶς παλίνροιας ἀπὸ συλλογισμούς. Τί μπορεῖ νὰ κάνει; Νὰ διαμαρτυρηθεῖ σάν ἄνθρωπος ἐναντίον τῶν συνανθρώπων; Νὰ διαμαρτυρηθεῖ στὸ Θεό, γιατί ἔδωσε τόση φονικὴ δύναμη στὸ δημιουργημά του, ὥστε νὰ μάχεται σατανικὰ τὸ ἔργο του; ὄχι! ὄχι! Μπορεῖ, ὅμως, —κι' εἶναι δικαίωμά του, — νὰ σφίξει τὰ χεῖλη καὶ νὰ πάρει πάνω του τὸ κρίμα τους: Εἶναι ἀθῶα τὰ εἴκοσι ὀκτώ του χρόνια ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων! Κι' ἂν ἀναβλύζει μέσα του σάν ἱαματικὸς πίδακας ὁ πόνος καὶ τοῦ ζεσταίνει τὰ σπλάγχνα τούτη τὴν κατάκρυα στιγμή, εἶναι ὄχι γιατί χάνει τὴ ζωὴ, οὔτε γιὰ τὸ πιθανὸ ἀγνωστο ποῦ τὸν περιμένει, μὰ γι' αὐτὲς τὶς σχέσεις ποῦ ἔχει δημιουργήσει σὲ τούτη τὴν πολυαγαπημένη γῆ: Τὴν ἀγάπη στ' ἀδέλφια του, στοὺς φίλους, ποῦ θὰ χαθοῦνε... Ἡ σάλπιγγα ἀντηχεῖ, τὰ τύμπανα χτυποῦν ἐπικήδεια, δυὸ δῆμιοι μὲ ἀποτροπιαστικὴ ἐμφάνιση, μὲ τρομερὰ χέρια δολοφόνων πλησιάζουν κι' ὄλας τοὺς μελλοθάνατους. Τοὺς διατάζουν νὰ γονατίσουν καὶ πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τους οἱ χωροφύλακες σπάζουν συμβολικὰ σπαθιά. Οἱ τρεῖς πρῶτοι δένονται στὸν ἀτιμωτικὸ πάσαλο καὶ οἱ δῆμιοι ρίχνουν πάνω τους τὶς κουκούλες. Σὲ λίγο, σ' ἐλάχιστα λεπτά, θάρθει ἡ σειρά του. Ὡ! εὐλογημένη στιγμή, ποῦ μέσα σ' αὐτὰ τὰ λίγα λεπτά θὰ γονιμοποιήσεις τὴν ψυχὴ τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς γιὰ νὰ γεννηθεῖ τὸν τιτανικὸ του κόσμο. Συλλογίζεται ἴσως πῶς χάνει τὴ ζωὴ, τώρα ποῦ δρασκελώντας τὶς δεκαετίες ἔγινε μονομιᾶς ὄριμος γιὰ νὰ τὴν ἀνανεώσει. Θὰ συλλογίζεται πῶς ὡς τώρα, στὰ εἴκοσι ὀκτώ του χρόνια, ζοῦσε στὸν πρόλογο τῆς ζωῆς καὶ νὰ ποῦ τόσο ξαφνικὰ φρονηματίστηκε γιὰ νὰ τὴν κατανοήσει σ' ὄλο τὸ γήινο μεγαλεῖο της. Τὰ μάτια του στηλώνονται στὸ θόλο τῆς γειτονικῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπως χρυσαίζει ἀπὸ τὶς ἀνταύγειες τοῦ ἀδύνατου ἡλίου, καὶ δὲν μποροῦν νὰ ξεκολλήσουν. Νᾶναι, ἄραγε, τόσο ἐρεβικὸ τὸ ἀγνωστο ποῦ τὸν περιμένει; Κι' ἂν τὴν τελευταία στιγμή, —τούτη, νά: ποῦ φτερουγίζει γύρω του σκορπώντας τὴ νοτισμένη μπόχα τοῦ τάφου, —τοῦ χαρίσουν τὴ ζωὴ; Καὶ σὲ μιὰν ἔκλαμψη, ὅπου συνουσιάζονται ψυχὴ καὶ κορμί γιὰ νὰ γεννήσουν τὸ μεγάλο του πνεῦμα, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς βλέπει μὲ δακρυσμένα μάτια, σάν ἀποκαλυπτικὸ δράμα, αὐτὴ τὴ ζωὴ,

ποῦ σ' ὄλα τὰ κατοπινα χρόνια του θ' ἀγωνίζεται νὰ βρεῖ τὸ νόημά της. Συνεπαρμένος ἀπὸ αὐτὸ τὸ δράμα, μόλις παρακολουθεῖ τοὺς στρατιῶτες ποῦ ἔχουν πιά γεμίσει τὰ ὄπλα τους, τὰ σήκωσαν κιόλας σὲ στάση βολῆς, ἐνῶ οἱ τρεῖς χιλιάδες ψυχὲς τῆς πλατείας Σεμινόβσκι καὶ ἡ ἀπέραντη τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅπου μέσα της θὰ χωρέσει ὀλόκληρη ἡ Ἁγία Ρωσία, περιμένουν κρατώντας τὴν ἀνάσα γιὰ ν' ἀκούσουν μέσα στὴ θανατερῆ σιωπῇ τὴν τρομερῇ λέξη «πύρι!...». Ὡστόσο, κάτι θὰ συμβαίνει καὶ ἄργου. Ὁ Πετρατσέφσκι, ἀψηφώντας ἀπὸ παιδιᾶστικη πάντα ἐπιπολαιότητα τὸν κίνδυνο, σηκώνει τὴν κουκούλα του. Ἐνας ἀξιωματικὸς κουνᾷ συνθηματικὰ τὸ μαντήλι του καί, τότε, οἱ δῆμιοι ὀδηγοῦν τοὺς τρεῖς μελλοθάνατους ἐκεῖ ποῦ βρίσκονται οἱ δεκαεφτά ἄλλοι. Ὁ ἴδιος ἀξιωματικὸς, ποῦ εἶχε ἀπαγγεῖλει τὴ θανατικὴ καταδίκη τους, ἀνεβαίνει τώρα στὴν ἐξέδρα καὶ διαβάζει τὴν αὐτοκρατορικὴ χάρη. Ἡ σκηνοθεσία τῆς ἐκτέλεσης ἔγινε τέλεια, ὅπως τὸ εἶχε ἀπαιτήσει ὁ Τσάρος. Εἶταν, ὅμως, τόση ἡ νευρικὴ τους ὑπερένταση ποῦ, σωστὰ πτώματα μερικοὶ κατάδικοι, παραπονέθηκαν γιατί νὰ μὴν τοὺς ἐκτελέσουν. Ὁ Γκριγκόριεφ τρελλάθηκε. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅμως, δὲ θὰ ξεχάσει ποτέ του αὐτὴ τὴ στιγμή. Κι' ἐνῶ ξεκινᾷ γιὰ τετράχρονα καταναγκαστικὰ ἔργα στὴ Σιβηρία, ὅπου τὸν περιμένουν δάντια βασανιστήρια, θὰ τὰ ὑπομείνει μὲ σφιγμένα χεῖλη, γιατί αἰσθάνεται κιόλας πλάι του τὴ σκιά τῆς ἀγαθῆς μοίρας, ποῦ μετατρέπει τὶς ἀναποδιὰς τῆς ζωῆς του σὲ κατακτήσεις στὴν τέχνη του, νὰ τὸν συντροφεύει σ' αὐτὴ τὴ μεταθανάτια πορεία: «Τώρα θὰ εἶσαι παρηγορημένος, ἀδελφέ μου, γράφει στὸ Μίσσα, δὲν εἶμαι οὔτε ἀπογοητευμένος, οὔτε κι' ἔχασα τὸ θάρρος μου. Ἡ ζωὴ εἶναι παντοῦ ζωὴ, εἶναι μέσα μας κι' ὄχι στὸν κόσμο ποῦ μᾶς τριγυρίζει. Θάχω γύρω μου ἀνθρώπινα ὄντα καὶ θὰ εἶμαι ἄνθρωπος ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους καὶ θὰ μείνω τέτοιος πάντα, ὅποιες συνθηκὲς καὶ νὰ μὲ περιμένουν, δὲ θ' ἀφεθῶ νὰ χάσω τὸ θάρρος μου, νὰ λυγίσω, — νὰ ἡ ζωὴ καὶ τὸ πρόβλημά της. Τῶς καταλάβει πιά. Αὐτὴ ἡ ἔννοια ἔχει περάσει στὴ σάρκα καὶ στὸ αἷμα μου. Ναι, ἀληθινά! Αὐτὸ τὸ κεφάλι ποῦ ἐδημιούργησε, ποῦ ἔζησε τὴν ἀνώτερη μορφή τῆς τέχνης, ποῦ ἔχει συνείδηση τῶν πιὸ ὑψηλῶν κατηγοριῶν τοῦ πνεύματος καὶ ἐξοικειωθεῖ μέσα σ' αὐτὲς, αὐτὸ τὸ κεφάλι ἔχει πιά πέσει στοὺς ὤμους μου. Μοῦ μένει, ὅμως, ἡ μνήμη καὶ οἱ μορφὲς ποῦ ἔχουν δημιουργηθεῖ κιόλας μέσα μου, μὰ ἀκόμη δὲν τοὺς ἔχω δώσει σάρκα... Ποτέ ὡς τώρα δὲν ἐνίωσα νὰ χοχλάζει μέσα μου ἕνα τόσο πληθωρικὸ καὶ γεμᾶτο ὕγεια ἀπόθεμα πνευματικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ, τὸ κορμί

μου θὰ μπορέσει, ἄραγε, νὰ τὸ συγκρατήσει;». Ἄν, ὅμως, τὸ κορμί τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς σκλαβωμένο γιὰ τέσσερα δλόκληρα χρόνια θὰ σέρνει τέσσερα κιλά ἀλυσίδες στὰ πόδια του, τὸ πνεῦμα του ἐλεύθερο θὰ μηρυκάζει ἕνα μοναδικὸ θησαύρισμα ἀπὸ ἀναμνήσεις, ποὺ θὰ γονιμοποιήσουν τὴ μεγαλοφυΐη του ἔμπνευσή. Γιατὶ ἀπὸ τούτη τὴ στιγμή μέσα σὲ κάθε αἴσθημα ἢ κατάσταση ποὺ θὰ ζοῦν οἱ ἡρώες του, θὰ ἐπαναλαμβάνεται νοερά ἢ ὧρα τοῦ μαρτυρίου του μπρὸς στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα τῆς πλατείας Σεμινόβσκη, — ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασή του σὲ λίγα λεπτά: Ἡ μοναξιά, ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία, ὁ ἔρωτας, ἡ ἀγάπη, ἡ θυσία, τὸ παιχνίδι, ἡ καταστροφικὴ μανία, τὸ αὐτοκαταστροφικὸ πάθος, ἡ ἀφοσίωση στὸ Χριστό. Θὰ εἶναι μιὰ μορφή μαζωχιστικῆς ἡδονῆς γι' αὐτὸν ἢ αὐτοανάλωσή του μέσα στὸν ὕψηλὸ πυρετὸ τῶν ἐντατικῶν αἰσθημάτων ποὺ ἀναλύει. Καὶ ἡ ὑπερβολὴ θὰ εἶναι πιά ἡ φυσιολογικὴ του κατάσταση.

* * *

Τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔβαλαν τέσσερα κιλά ἀλυσίδες στὰ πόδια, κι' ὕστερα ἀπὸ ἕναν δακρύβρεχτο ἀποχαιρετισμὸ μὲ τὸν ἀδελφὸ του, τὸ Μίσα, σὲ μιὰν αἴθουσα τῶν φυλακῶν, ξεκίνησε μαζί μὲ τὸ Ντόροφ καὶ τὸ Γιαστρέμσκη γιὰ τὴ Σιβηρία, γεμάτος αἰσιοδοξία κι' ἐγκαρτέρηση. Καθὼς τὰ τρία ἔλκηθρα τρέχουν στοὺς δρόμους τῆς Πετρούπολης, οἱ νιφάδες τοῦ χιονιοῦ χαϊδεύουν τὶς στέγες, ἀπὸ τὰ φωτισμένα παράθυρα βλέπουν ἐλατόκλινα, χαρούμενα πρόσωπα πίσω ἀπ' τὰ τούλινα παραπετάσματα. Κατὰ σύμπτωση περνοῦν μπρὸς ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ Μίσα. Σιωπηλὸς μέσα στὸ ἔλκηθρο ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, μ' ἀκίνητο πλάι του ἕνα γέρο φρουρό, νιώθει τὴν ψυχὴ του νὰ σιγοβράζει στὴ χόβολη μελαγχολικῶν αἰσθημάτων: Συλλογιέται πόσο ἄσκοπα σπατάλησε τὴ ζωὴ του σὲ φαντασιοπληξίες, σὲ πλάνες καὶ ἀδεξιότητες, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τὴ δεχτεῖ σὰν ἀκριβὸ δῶρο: «Γιατὶ ἡ ζωὴ εἶναι εὐτυχία, κάθε λεπτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ αἰωνιότητα εὐτυχίας». Μά, νά, τὸ αἰσθάνεται ἀπ' ὅλες τὶς ἴνες τοῦ ἀδύναμου κορμιοῦ του, πὼς ἀλλάζοντας ζωὴ ξαναγεννιέται μὲ μιὰ νέα μορφή. Ὁ παγωμένος ἀγέρας, ποὺ μπαίνει ἀπ' τὶς χαραμάδες τῆς τρόικας, τὸν τονώνει. Ὑστερα ἀπὸ ἐξήντα βέρστια ταξίδι, ἤπιανε μερικὰ φλιτζάνια ζεστὸ τσάι σ' ἕνα χωριὸ καὶ ξεκίνησαν, ἀνήμερα πιά Χριστούγεννα, μὲ κρῦο σαράντα βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδέν. Ἐνῶ περνοῦν ἀπ' τὰ Οὐράλια, ἡ μιὰ χιονοθύελλα διαδέχεται τὴν ἄλλη. Τὰ ἄλογα δυσκολεύονται νὰ βαδίσουν καὶ γλυστροῦν. Βγαίνουν ἀπ' τὸ ἀμάξι, κι' ὅπως τοὺς δαγκώνει τὸ κρῦο στὸ πρό-

σωπο, ἀγωνίζονται νὰ τὰ ἡμερέψουν σιάχνοντας μπρὸς τοὺς τὸ δρόμο γιὰ νὰ περάσουν. Γύρω τοὺς, ἡ καταιγίδα τὸ εὐρωπαϊκὸ μέτωπο μπρὸς τοὺς ἢ Σιβηρία καὶ τὸ μυστήριο τοῦ μέλλοντος ποὺ τοὺς περιμένει πίσω του δλόκληρο τὸ παρελθόν... Τί θλίψη. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἄρχισε νὰ κλαίει. Καθὼς εἶναι γιορτερὲς μέρες, ἀπ' ὅπου περνοῦν οἱ χωρικοὶ τρέχουν νὰ τοὺς δοῦν, τοὺς λυποῦνται μὲ τὶς ἀλυσίδες στὰ πόδια καὶ τοὺς προσφέρουν λογιῆς - λογιῆς τρόφιμα. Ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ δεκαοκτὼ μέρες ἐξαντλητικὸ ταξίδι, κάνουν ἕναν ἐπταήμεσο σταθμὸ στὸ Τομπόλσκ, τὸν προτελευταῖο τοῦ προορισμοῦ τοὺς. Τοὺς μεταφέρουν ἀμέσως στὸ «πειθαρχικὸ γραφεῖο τῆς ὑπηρεσίας διανομῆς καταδικῶν», κι' ἐκεῖ ἀποκτοῦν τὴν πρώτη πείρα ἀπ' τὰ ἀτιμωτικά βασανιστήρια ποὺ τοὺς περιμένουν: Τοὺς παίρνουν ὄσα χρήματα ἔχουν, τοὺς ἀλυσσοδέουν, τοὺς κουρεῦουν, ἀποτυπώνουν διακριτικὰ σημάδια τῆς καταδίκης τοὺς στὰ χέρια καὶ τὶς ὠμοπλάτες. Ὁ Ντόροφ εἶναι ἀναίσθητος ἀπὸ τὸ κρῦο, ὁ Γιαστρέμσκη νιώθει νὰ ξυλιάζει ἡ ἄκρη τῆς μύτης του, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ὑποφέρει ἀπὸ χοιράδωμα στὸ στόμα. Ξαγρύπνησαν μέσα σ' ἀποφορὰ ἀπὸ σαπισμένο κρέας καὶ ταγκὸ λαρδί. Τὶς ἐπόμενες, ὅμως, μέρες τοὺς περίμενε μεγάλη παρηγοριά. Μερικοὶ παλαιοὶ ἐπαναστάτες, «οἱ Δεκεμβριστές», ποὺ μένανε ὑποχρεωτικά στὸ Τομπόλσκ ἀφοῦ λευτερώθηκαν ἀπ' τὰ κάτεργα, τοὺς ἔκαναν ἀδελφικὴ ὑποδοχή. Οἱ γυναῖκες τοὺς, μάλιστα, ἡ Ναταλία Φὸν Βίζιν καὶ ἡ Φράντζεφ, κατέφεραν τὸν ἐπιθεωρητὴ νὰ δώσει στοὺς νεοφερμένους ἄδεια κι' ἔτσι μπόρεσαν νὰ τοὺς περιποιηθοῦν στὰ σπίτια τοὺς. Οἱ γέροι πιά ἐπαναστάτες τοῦ 1825, ποὺ τοὺς εἶχαν ἀκολουθήσει στὴν ἐξορία οἱ καρτερικὲς γυναῖκες τοὺς, κουβέντιασαν σιγαλόφωνα κάμποσες ὥρες μὲ τοὺς νέους ὁμοϊδεάτες γιὰ τὴν «ὑπόθεση τῆς Λευτεριᾶς». Κι' ὅταν, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες, τοὺς ἀποχαιρέτισαν, ἡ Ναταλία Φὸν Βίζιν μοίρασε στὸν καθένα τοὺς ἀπὸ ἕνα μικρούλι Εὐαγγέλιο. Καθὼς τὸ ἀνοίξε στὸ δρόμο ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, βρῆκε ἀνάμεσα σὲ κάποιον φύλλο δέκα ρούβλια. Εἶναι βαρύθυμος καὶ μαζί καρτερικὸς, ὅσο τὸ ἔλκηθρο κερδίζει τὰ βέρστια πάνω στὴν παγωμένη στέππα γιὰ νὰ τὸν φέρει στὸ καθαρτήριό του. Μπορεῖ νὰ ἔσκυψε καὶ νὰ διάβασε: «*Ἐὰν γὰρ ἀφίετε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ἡμῖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ Οὐράνιος· εἰ δὲ μὴ ἀφίετε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ἡμῶν...*». Εἶναι πιά νύχτα. Μέσ' τὸ ἀφηρημένο βλέμμα τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, καθὼς κοιτάζει τὴ βουβὴ στέππα, λαμπυρίζει δειλὰ ἡ ἐλπίδα, πὼς τοῦτα τὰ λόγια εἶναι ἱκανὰ νὰ στηλώσουν μιὰ ψυχὴ γιὰ νὰ μὴ λυ

γίσει καὶ πέσει τὰ τέσσερα ἐφιαλτικά χρόνια μέσα στὸ «Σπίτι τῶν πεθαμένων». Ὡστόσο, μιὰ δάντια φαντασία μπορούσε νὰ φανταστεῖ τὴ μαρτυρική ζωὴ ποὺ θ' ἀρχιζε ὅταν φτάσανε στὸ κάτεργο τοῦ Ὁμοσ ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες ταξίδι μέσα σὲ χιονοθύελλα.

Μαζὺ μὲ τὴν τυραννικὴ αὐστηρότητα τοῦ ἐπιστάτη, — ἐνὸς ἀληθινοῦ κτηνάνθρωπου, «μεθύστακα μὲ μύτη φουσκωμένη, μάτια γεμάτα δάκρυα καὶ κατακκόκινα μάγουλα μ' ἐξανθήματα», — ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἀντιμετώπιζε ἀπ' τὴν πρώτη μέρα καὶ ἑκατὸν πενήντα ἀξέστοις κατάδικους, κάθε καρυδιᾶς καρύδι, ποὺ ἔκτιαν ποινὲς γιὰ διάφορα ἐγκλήματα: Εἴτανε παραχαράκτες, δολοφόνοι, πατροκτόνοι, κλέφτες, ἐμπρηστές, πολιτικοὶ ἐξόριστοι. Τὸ κρυφὸ μίσος τους γιὰ κάθε «εὐγενῆ», ὅπως χαρακτήρισαν μὲ τὴν πρώτη κρύα καὶ ὑπουληματιὰ τους τὸν Ντοστογιέβσκη, θὰ τοῦ στοίχιζε ἀδιάκοπες ἐνοχλήσεις καὶ ταπεινώσεις, ποὺ τὶς ἀντιμετώπισε, ὅμως, ψύχραιμα, μὲ φαινομενικὴ ἀδιαφορία καὶ ἀνωτερότητα, ἀμπαρωμένος στὸν ἑαυτὸ του. Μιὰ διαταγὴ τοῦ ἐπιστάτη ὄρισε τὴν τελετὴ τῆς ὑποδοχῆς του: τὸν ἄφησαν μὲ τὸ πουκάμισο, τὸν ὀδήγησαν ἀμέσως στὴ φυλακὴ καὶ ὁ κουρέας μ' ἓνα ξυράφι-ντενεκὲ ποὺ ἔγδερνε τὸν ξύρισε σ' ἓνα μονάχα μέρος τοῦ κεφαλιοῦ, τοῦ ἔκοψε τὸ μισὸ μουστάκι κι' ὅλη τὴ γενειάδα, ἐνῶ ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς στριφογύριζε πάνω στὸ σκαμνὶ σφίγγοντας τὰ χεῖλη ἀπ' τοὺς πόνους γιὰ νὰ μὴ δώσει δείγματα δειλίας σ' αὐτὴ τὴ διαπόμπευση ποὺ γινότανε μπροστὰ στοὺς κατεργίτες. Εἴταν ἀνάμεσὸ τους ὁ Μιχαῖλο, ποὺ εἶχε σκοτώσει τὸ ἀφεντικό του μὲ τσεκούρι καὶ ξεκοιλιάσει ἓνα φρουρό· ὁ καυγατζῆς Ἀκίμ Ἀκίμιτς, ποὺ εἶχε ἐκτελέσει ἓναν Ἰθαγενῆ πρίγκηπα· τὸ τέρας ὁ Γκάζιν, φόβητρο τοῦ κάτεργου, ποὺ εἶχε δολοφονήσει τὸν πατέρα του· ὁ Ἀρίστωφ, ποὺ εἶχε ληστέψει καὶ σκοτώσει γιὰ νὰ καταντήσῃ τώρα σπιούνης μέσα στὸ κάτεργο· ἄλλος ποὺ εἶχε σκοτώσει ἓνα παιδάκι πέντε χρονῶν, ἀφοῦ τὸ ξεγέλασε μὲ παιχνίδια καὶ ἀσέλγησε πάνω του· ἓνα φιλήσυχο γεροντάκι ἀπὸ τὸ Στάροντουπ, ποὺ ἀπὸ αἰρετικοῦ πάθος εἶχε κάψει μιὰν ἐκκλησιά· ὁ χωρατατζῆς ὁ Σκουράτωφ· ὁ Βησαρίων ποὺ ξεροβολοῦσε αἷμα καὶ κακία. Ἐνας ἄγραφος κώδικας εἶχε ὀρίσει γιὰ κριτήριον τῆς ἱεραρχίας μέσα στὴν κοινωνία τοῦ κάτεργου, τὴ φυλὴ: Εἴταν ἐκεῖ Τσερκέζοι, ἔβραῖοι, μογγόλοι, οὐκρανοὶ, πολωνοὶ, μοσχοβίτες, ποὺ ἀφοῦ δώσανε φρικιαστικὰ δείγματα τῆς ἰδιοφυΐας τους στὸ ἐγκλημα, τώρα ἔκαναν διάφορα φανερά καὶ λαθραῖα ἐπαγγέλματα γιὰ νὰ καλλιτερεύσουν τὶς συνθήκες τῆς ζωῆς τους: τοκογλύφοι, πωλητὲς βότκας, κουρεῖς, τσαγκάρηδες, θεληματάρηδες, αὐτοὶ ποὺ προμήθευαν

τραπουλόχαρτα καὶ καπνὸ. Οἱ περισσότεροι δὲ μιλοῦσαν γιὰ τὰ ἐγκλήματά τους καὶ τὸ παρελθόν, μερικοὶ, ὅμως, ὄρες-ὄρες πνίγονταν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ποῦν τὸ μυστικὸ τους γιὰ νὰ ξελαφρώσουν. Ἡ μέρα τους ἀρχιζε, ὅταν τὴν αὐγὴ χτυποῦσε ἐγερτήριο τὸ τύμπανο. Τότε, ἓνας βαθμοφόρος ἀνοίγε τραντάζοντας τὴν πόρτα τοῦ θαλάμου ἀπ' ὅπου ἔμπαινε ὀρηκτικὸς ὁ ἀέρας καὶ ξεσήκωνε τὰ σκεπάσματα τῶν κρεβατιῶν. Οἱ κατεργίτες, παγωμένοι, κατσουφιασμένοι, ἀνασηκώνονταν, συχνὰ βρίζοντας, μερικοὶ σταυροκοπιόνταν ἀπὸ συνήθεια, ἄλλοι μούγκριζαν, καὶ βροντοκοπώντας τὶς ἀλυσίδες τους στριμώχνονταν γύρω ἀπ' τοὺς τενεκέδες μὲ τὸ νερό. Τρεκλίζοντας κι' ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἔριχνε μὲ τὴ σειρά του λίγο νερό στὰ ξυλιασμένα ἀπ' τὸ κρύο χέρια του γιὰ νὰ πλύνει τὰ μάτια καὶ ξεφουσοῦσε κάμποσα λεπτὰ ὕστερα τὴν ἀχνα τῆς ἀναπνοῆς του πάνω τους γιὰ νὰ τὰ συνεφέρει. Ἡ τροφή εἴταν τακτικὰ ψωμὶ ἀπὸ σίκαλη καὶ λαχνόσουπα, ὅπου ἔπλεαν λίγα κομματάκια κρέας. Τὶς γιορτὲς τοὺς πρόσθεταν καὶ λίγο ψητὸ σιμιγδάλι· τὴ σαρακοστή, ὅμως, κουρκούτι μὲ νερό. Ὑστερα, μὲ συνοδεία φρουρῶν ἔβγαιναν φορώντας γκριζὸ πανταλόνι, σακάκι γκριζόμαυρο μὲ τὸν ἀριθμὸ τους ραμένον στὴν πλάτη, κοντογοῦνι καὶ κασκέτο χωρὶς γεῖσο, γιὰ νὰ κάνουν διάφορα βαρεῖα οἰκοδομικὰ ἔργα στὴν παγωμένη στέπα, ἢ στὸ κοντινὸ χωριό, ὅπου συχνὰ οἱ σπλαχνικοὶ μουζικκοὶ τοὺς δίνανε καπνὶα, πηταράκια ἢ καπνὸ. Ὄταν νύχτωνε, ἢ πόρτα τοῦ θαλάμου τους ἔκλεινε καλά. Τότε, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ξύλινο ὑπνωτήριο μὲ τὸ λιγδιασμένο πάτωμα, τὰ ψηλά μικρὰ παράθυρα, τὶς σαρακοφαγωμένες ξυλοδεσιές τοῦ ταβανιοῦ ποὺ στάλαζαν νερό καὶ τὶς χαραματιές στοὺς τοίχους, ἀπ' ὅπου τὸ ρεῦμα τοὺς λόχευε, «στοιβάζονταν σὰ ρέγγες σ' ἓνα βαρέλι». Τὰ λίγα δαυλιὰ στὴ θερμάστρα δὲν ἔφταναν γιὰ νὰ λυώνει ὁ πάγος μέσα στὸ θάλαμο, ὅπου ἔπλεναν οἱ ἴδιοι τὰ ἀσπρόρουχά τους, χύνοντας ἐδῶ κι' ἐκεῖ τὶς σαπουνάδες ὥστε νὰ δυσκολεύονται ἔπειτα νὰ πατήσουν. Καὶ καθὼς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ βγαίνει κανεὶς τὴ νύχτα, εἶχαν βάλει στὴν εἴσοδο τοῦ ὑπνωτηρίου τενεκέδες γιὰ τὴ φυσικὴ τους ἀνάγκη, ἀπ' ὅπου ἡ ἀποφορὰ διαχυνόταν σ' ὅλο τὸν κλειστὸ χῶρο. Τὸ κρεβάτι τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς εἴταν δυὸ σανίδες, ὅπου ρίχνοντας πάνω του γιὰ σκέπασμα τὸ κοντὸ του παλτὸ ἄφηνε ἀκάλυπτα τὰ πόδια. Ἔτσι, τὸ χειμῶνα τρεμούλιαζε ὅλη νύχτα ἀπὸ τὸ κρύο, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι στριφογύριζε ἀπὸ τὶς ψεῖρες, τοὺς ψύλλους καὶ τοὺς κοριοὺς... Μόλις οἱ φρουροὶ βγαίνανε στὸ διάδρομο, οἱ κατάδικοι μισοσηκώνονταν καὶ ρίχνονταν στὴ χαρτοπαιξία, πίνανε βότκα, ποὺ τὴν προμηθεύονταν λαθραῖα, κάνανε διαγωνισμοὺς

ποιὸς θὰ ξεπεράσει τὸν ἄλλον στὶς βρισιές. Συχνὰ τσακώνονταν κι' ἔρχονταν στὰ χέρια. Τέλος, πέφτανε κατάκοποι στὶς σανίδες τους καὶ ροχάλιζαν γρυλίζοντας σὰ γουρούνια. Ὁ ἐπιστάτης ἔκανε κάμποσους αἰφνιδιασμούς: Μπαίνοντας, ξαφνικά, στὸ θάλαμο μὲ τρανταχτὸ βῆμα καθὼς χτυποῦσε ρυθμικά τὸ μαστίγιο στὴ μπότα του, γυρόφερνε ἕνα κόκκινο βλέμμα ἀγριμιοῦ στοὺς κοιμισμένους, κι' ὅταν εἶχε διάθεση ἔριχνε μερικές βουρδουλιές στὰ πόδια κάποιου, φωνάζοντάς του πὼς ἀρκετὴ ὥρα κοιμήθηκε ἀπὸ τὸ δεξιὸ πλευρὸ κι' εἶταν πιὰ καιρὸς νὰ γυρίσει στ' ἄλλο. Μιὰ φορά τὴ βδομάδα τοὺς ἔκαναν λουτρὸ μέσα σ' ἕνα καμαράκι μὲ ξύλινη ἐξέδρα, ὅπου ρίχνανε νερὸ σὲ ἀναμένα κάρβουνα γιὰ νὰ γεμίζει ἀχνό. Στοιβαγμένοι σ' αὐτὴ τὴν ἐξέδρα, πού μόλις χωροῦσε ὀκτώ, δεκάδες γυμνοὶ κατεργίτες μὲ τὰ τέσσερα κοιλὰ βάρη στὰ πόδια τους, σήκωναν πανδαιμόνιο ἀπ' τὰ σιδερικά καὶ τὶς βρισιές τους, καθὼς προσπαθοῦσε ὁ ἕνας, τυφλωμένος ἀπ' τὸν ἀχνό, νὰ κλέψει τὰ βρώμικα ξεπλύματα τοῦ ἄλλου καὶ νὰ τὰ ρίξει πάνω του, γιὰ τὸ νερὸ εἶτανε λιγοστό. Πολλές φορές οἱ φρουροί, γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν σ' αὐτὸ τὸ καθάρισμα, τοὺς χτυποῦσαν μὲ βρεμένες σκούπες. Μιὰ μέρα, ὕστερα ἀπὸ ἕνα τέτοιο καθάρισμα μὲ χτύπημα σκούπας, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς γλύστρησε ἀπότομα, ἔπεσε ἀπ' τὴν ἐξέδρα στὰ γλυστερὰ νερά, κι' ἄρχισε νὰ τινάζει τὰ μέλη του μὲ σπασμούς ἀπὸ μιὰ δυνατὴ κρίση ἐπιληψίας. Κάτι σὰν ψυχαγωγία γιὰ πολλοὺς εἶταν οἱ λίγες ὥρες πρὶν ἀπ' τὸ κλείσιμο μέσα στὸ ὑπνωτήριο, ὅπου τὶς περνοῦσαν στὴν τραπεζαρία. Τότε, οἱ νύλλες πού σκάρωναν οἱ σωματώδεις στοὺς ἀδύνατους, οἱ πιὸ πονηροὶ στοὺς ἀφελεῖς, οἱ ἐξυπνάκηδες στοὺς βαρύθυμους, μαζὺ μὲ τὶς προκλήσεις πού καταλήγανε σὲ χειροδικίες, τὶς διαπομπεύσεις μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν φρουρῶν καὶ τὰ γιουχαίσματα συμπλήρωναν τὴν ἐξουθενωτικὴ ζωὴ τῆς μέρας ἑνὸς κατεργίτη τοῦ Ὀμοκ.

Ἐνῶ οἱ μέρες περνοῦν μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς αἰωνιότητος, πού κρυσταλλώνονται οἱ σταγόνες σ' ἕνα σπῆλαιο, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἀρχίζει νὰ προσαρμόζεται σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, ἀφοῦ τὶς πρῶτες βδομάδες ὑπόφερε ἀπὸ συχνές κρίσεις ἐξ αἰτίας τῆς τροφῆς καὶ τοὺς καθημερινούς ἐξευτελισμούς ἀπὸ τοὺς συγκαταδίκους του. Ἀντιμετωπίζοντας τὸ περιβάλλον του μ' ἀξιοπρέπεια πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεξικακία χριστιανοῦ, — γιὰ τὸν δὲν περνᾶ εἰκοσιτετράωρο σ' αὐτὴ τὴν ὁμοιόμορφη ζωὴ χωρὶς νὰ ταραξεί τὴ μνήμη του τὸ ἐφιαλτικὸ δρᾶμα τῆς πλατείας Σεμινόβσκι μὲ τὴ στιγμιότυπικὴ λεπτομέρεια ἀντίκρου τοῦ ἑνὸς τρούλου πού χρυσίζει καὶ πλάϊ του ἑνὸς στραφτεροῦ κουμπιοῦ, — σιγά - σιγά κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἀθλιότητος

ξαναζεσταίνεται ἡ ζωὴ, ὅπως κάτω ἀπ' τὴν κρυσταλισμένη στέππα σκάει τὸ ὑπέδαφος γιὰ νὰ ξεμυτίσει τὸ ἀνοιξιᾶτικο τριφύλλι. Ὅσο ὁ πόθος, γιὰ νὰ διασώσει αὐτὴ τὴ ζωὴ, θεριεύει μέσα του, ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅ,τι τὸν περιβάλλει. Ἔτσι, κατορθώνει τὸ σπάνιο, ἐνῶ τοῦ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ βρῆται μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μπορεῖ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ δραματίζεται σὰ νάναι ὀλότελα μόνος του. Κι' εἶναι πιὰ μικρὴ εὐτυχία, ὅταν καταφέρει τὸ γιατρὸ τοῦ κότεργου, πού συμπαθεῖ αὐτὸν τὸ λιγομίλητο κατάδικο, νὰ τοῦ δικαιολογεῖ λίγες μέρες στὸ ἀναρωτήριο, γιὰ τὸ τότε, μπορεῖ νὰ διαβάσει λεύτερα τὸ μικροῦλι Εὐαγγέλιο τῆς Ναταλίας φὸν Βίζιν καὶ νὰ μὴν κρύβεται κάτω ἀπ' τὰ σκεπάσματα γιὰ νὰ ξεφυλλίσει στὰ γρήγορα λίγες σελίδες του, καθὼς οἱ αὐγινές ἀκτίνες λοξεύουν ἀπ' τὸ λασπωμένο παραθυράκι τοῦ θαλάμου. Σ' αὐτὲς τὶς στιγμὲς τῆς ἀπομόνωσης, ὅπως δὲν αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ἀπὸ ὕλη ἀφοῦ ξεχνᾶ ὀλότελα τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀναπολεῖ τὸ παρελθόν, καθὼς τὸ κρίνει, μὰ καὶ νὰ δραματίζεται τὸ μέλλον του. Ἔτσι, ἀνασκαλεύοντας σ' αὐτὸ τὸ παρελθὸν ἀρχίζει νὰ βλέπει, μὲ ξάφνιασμα στὴν ἀρχή, μ' ἔκσταση ἔπειτα, πὼς τούτῃ ἡ «ἀγαθὴ μοῖρα», ὅπως ὡς τώρα τὴν ἀποκαλοῦσε, πού μὲ τὸ μαγικὸ τῆς ραβδί μετᾶτρεπε τὰ θλιβερὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του σὲ πραγματοποιήσεις στὴν τεχνὴ του, φροντίζοντας πάντα νὰ τοῦ βάζει ἐμπόδια γιὰ νὰ ἐπιστρέφει στὸ πνευματικὸ προορισμὸ του· αὐτὴ ἡ ἀγαθὴ θεά, πού τὴν αἰσθανόταν σὰν ἡσκιο πλάϊ του, καθὼς στεκόταν ἔκτος στὴ σειρά μπρὸς στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα τῆς πλατείας Σεμινόβσκι, εἶταν Ἐκεῖνος πού, ἐνῶ σήκωσε ἕνα βαρὺ σταυρὸ καὶ γεύτηκε «χολὴν καὶ δξος», συγχώρησε τοὺς ἐχθροὺς του καὶ νίκησε. Καὶ τὸ παρηγορητικὸ δρᾶμα τοῦ Θεανθρώπου, πού μαρτύρησε ὅπως αὐτὸς τώρα μαρτυρᾶ, ἔρχεται ὀλοένα πιὸ συχνὰ νὰ τοῦ ἀπαλύνει τοὺς πόνους. Ὡς πού, σὲ κάποια ἀποκαλυπτικὴ στιγμὴ, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς αἰσθάνεται νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ ἰδανικὸ του πρότυπο, τὸ Χριστό, καὶ νὰ θησαυρίζει ψυχικὴ δύναμη, αἰσιοδοξία ἀπ' τὸν πόνο: «...Ἐζήσα καὶ τὸ δοκίμασα αὐτὸ πού σᾶς λέγω, θὰ γράψει στὴ Ναταλία φὸν Βίζιν μόλις λευτερωθεῖ ἀπ' τὸ κότεργο, πὼς σὲ τέτοιες στιγμὲς διψᾶ κανεὶς γιὰ πίστη ὅπως τὸ ξεραμένο χορτάρι γιὰ νερὸ καὶ τὴ βρίσκει πλέρια, γιὰ τὴν ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται μέσα στὴ δυστυχία. Σᾶς τὸ λέω ἐγὼ αὐτό, πού εἶμαι παιδί τοῦ αἰῶνα μου, παιδί τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀμφιβολίας. Σὲ τέτοιες στιγμὲς ἐδραϊώθηκε μέσα μου ἡ πίστη πὼς δὲν ὑπάρχει πιὸ ἀγαθό, πιὸ βαθύ, πιὸ συμπαθητικὸ, πιὸ λογικὸ, πιὸ ἀντρίκιο καὶ πιὸ τέλειο ἀπὸ τὸ Χριστό· καὶ συλλογίζομαι μὲ ζηλωτοῦ ἀγάπη, πὼς ὄχι μόνον δὲν ὀ-

πάρχει μὰ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει. Κι' ἀκόμη, ἂν κανένας μοῦ ἀπόδειχνε πὼς ὁ Χριστὸς εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ πὼς πράγματι ἡ ἀλήθεια ὑπῆρξε ἔξω ἀπὸ τὸ Χριστό, θὰ προτιμοῦσα νὰ μείνω μὲ τὸ Χριστὸ παρά μὲ τὴν ἀλήθεια...». Εἶναι τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια πού, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, μέσα στοὺς «Δαιμονισμένους» ὁ Σάτωφ θὰ τὰ πετάξει κατάμουτρα τοῦ Σταυρόγκιν ὕστερα ἀπὸ μιὰ διαλεκτικὴ μονομαχία.

Ἔρχονται διαστήματα πού ἡ ζωὴ στὸ κάτεργο τοῦ γίνεται πῶς βολικὴ. Ἡ γυναίκα τοῦ ἀρχιάτρου τοῦ δίνει κάθε τόσο τσάι, συχνότερα κρασί καὶ τὴ γαλλικὴ ἐφημερίδα «Ὁ Βορράς». Συμπαθώντας τὴ λεπτὴ του ὑγεία καὶ τὴ φρονιμάδα του κάποιοι βαθμοφόροι τοῦ Ὀμσκ τὸν ἀποσποῦν γιὰ λίγο, στὰ γραφεῖα τους. Ἐτσι γνωρίζει μερικοὺς μῆνες ξεκούρασης, σχεδὸν εὐτυχίας. Γιὰ λίγο, ὅμως. Ἐνας αὐστηρὸς συνταγματάρχης, πού νομίζει πὼς πολιτικὸς κατάδικος δὲν μπορεῖ νὰ ἐργάζεται σὰν γραφιάς, τὸν ξαναστέλνει στὸ κάτεργο. Ὡστόσο, πάντα βρίσκει ἀξιωματικούς στὴ φρουρὰ τοῦ Ὀμσκ, πού εὐκολύνουν τὶς ἐξόδους του στὸ χωριό. Τὸ Μάρτη τοῦ 1852, ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦ φρουρίου κάνει αἴτηση στὴν Πετρούπολη ζητώντας τὴν ἄδεια γιὰ νὰ μεταφέρει τοὺς κατάδικους Ντούρωφ καὶ Ντοστογιέβσκη σ' ἐλαφρότερη κατηγορία καὶ νὰ τοὺς βγάλει τὶς ἀλυσίδες. Ἡ αἴτηση, ὅμως, μὲ κακὴ εἰσήγηση τῆς Πετροπολίτικης γραφειοκρατίας ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν Τσάρο. Ἐτσι, περνοῦν ἄλλοι εἴκοσιτέσσερις μῆνες, πότε δύσκολοι, πότε, ὅπως οἱ τελευταῖοι, ὑποφερτοί, γιὰτὶ μὲ τὶς ἐξόδους του στὸ χωριὸ βρίσκει εὐκαιρίες νὰ διαβάζει βιβλία. Ὡς πού ἔρχεται ἡ ποθητὴ μέρα, ἡ μεγάλη στιγμή: Ἀποβραδὶς γεμᾶτος μελαγχολία, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, γυροφέρνει ὅλα τὰ μέρη, ὅπου γιὰ τέσσερα χρόνια ξόδεψε τὴ νιότη του. Τὸ χάραμα, προτοῦ οἱ πρῶν συνάδελφοί του ξεκινήσουν γιὰ τὶς ἀγγαρεῖες, σφίγγει τὰ ροζιάρικα χέρια τους τὸν ἀντιχαιρετοῦν ἄλλοι ἐγκάρδια καὶ ἄλλοι μὲ βαρυθυμιά. Στὸ σιδηρουργεῖο σποῦν ἀπὸ τὰ πόδια του ἀλυσίδες. Ἐνας κόμπος τοῦ πνίγει τὸ λαιμό, ὅπως τοῦ φωνάζουν μερικοί: «Λεύτερος. Στὴ χάρη τοῦ Θεοῦ...» Ἐτσι, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς νιόγερος, μὲ σακατεμένη ὑγεία, μ' ἓνα πεντάγραμμο ἀπὸ βαθειὲς ρυτίδες στὸ πάντα ἐπιβλητικὸ μέτωπο, ρουφηγμένα μάγουλα, δασεῖα γενειάδα, ἐπιληπτικός, μὰ γεμᾶτος ἀνθρωπιά, γιὰτὶ ἔχει τὴ συναίσθηση πὼς ἐγκλημάτισε ἐναντίον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ Τσάρου παρακούοντας τὸ Χριστὸ καὶ ἔλαβε δίκαια τὴν ποινὴ του, ἀφήνει στὶς 15 Φεβρουαρίου 1854 τὸ κάτεργο τοῦ Ὀμσκ. Εἶναι ἓνα ἀνυπεράσπιστο τρυφερὸ ἀγρίμι μέσα στὴν ἀπέραντη στέπα. Ὡστόσο, γράφοντας ὕστερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια στὸ

Μίσσα, τὸ τονίζει: «Εἶναι φῶς μέσα στὴν ψυχὴ μου». Εἶναι τὸ φῶς ἀπ' τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ, πού θὰ τὸν χειραγωγεῖ πιά σ' ὅλη τὴ ζωὴ του.

* * *

Καθὼς μένει γιὰ λίγες μέρες στὸ Τομπόλσκ, ὅπου βλέπει τοὺς ἀγαπημένους του γέρο-ἐπαναστάτες, αἰσθάνεται τὴν ἡδονικὴ κομάρρα ἐκείνου πού πέρασε βαρεῖα ἀρρώστεια, καὶ τώρα, στὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνάρρωσης, τρεκλίζει μὲ παιδιάστικη χαρὰ. Ὅλα τὰ ἀνακαλύπτει γύρω του σὰ νάχε χάσει τὴν δρασὴ του καὶ πάλι τὴν ἀπόκτησε ξαφνικά. Ὅλα γεννοῦν μέσα του τὴν παρθενικὴ συγκίνηση τοῦ πρωτογνώριμου: Ἡ καθημερινὴ ζωὴ μὲ τὸν ἅγιό μόχθο τῆς, ἡ σαμαρειτικὴ συντροφιά τῆς γυναίκας, τὸ σεραφικὸ χαμόγελο στὸ πρόσωπο ἑνὸς παιδιοῦ, μιὰ ἀπρόοπτη ἡλιακτίδα πού γαλαζώνει τὸ σιβηρικὸ οὐρανό, αὐτὸ τὸ προανάκρουσμα ἀπὸ τὶς διάχυτες μυρωδιὲς καὶ τοὺς μελωδικούς ψίθυρους στὴ συμφωνία τῆς ἀνοιξῆς. Ὡσανὰ στὴ ζωὴ! Πόσο εἶχε ἀμαρτήσῃ ἐνώπιόν τῆς. Αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ γονατίσει καὶ νὰ προσκυνήσει αὐτὴ τὴν προνομιούχα ρούσικη γῆ τώρα πού ἐξαγνίστηκε ἀπ' τὸ κρίμα του, ὅπως ὕστερα ἀπὸ δέκα χρόνια στὸ «Ἐγκλημα καὶ τιμωρία» ἡ Σόνια θὰ προστάξει τὸ Ρασκολνίκωφ νὰ τὸ κάνει πρὶν φύγει γιὰ τὴ Σιβηρία: «Πήγαινε σ' ἓνα σταυροδρόμι, γονάτισε μπροστὰ σ' ὄλο τὸ λαό, φίλησε τὴ γῆ, γιὰτὶ καὶ ἐναντίον τῆς ἀμαρτήσεως, καὶ πῆς σ' ὄλο τὸν κόσμον μὲ μεγάλη φωνή: Εἶμαι δολοφόνος!». Τώρα ἡ ψυχὴ του, καθὼς κρῶνει μέσα στὴ σιβηρικὴ ἐρημιά, ἀποζητᾷ τὶς χαρὲς τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ τὴ ζεστάνουν: τὴν εὐλογημένη οἰκογένεια, ἓνα σπίτι, τὴν ἡρεμὴ ἀνάσα ἑνὸς παιδιοῦ...

Μ' αὐτὴ τὴν προσδοκία φτάνει στὸ Σεμιπαλατίνσκ, μιὰ κωμόπολη στὴν ἄκρη τῆς κερκίτικης στέπας, γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ στὴ φρουρὰ του, ὅπως ἀπαιτοῦσε ἡ ἀπόφαση τοῦ στρατοδικείου πού τὸν καταδίκασε. Ἡ λεπτὴ του ὑγεία καὶ οἱ καλοὶ τρόποι του δὲν ἀργοῦν νὰ κερδίσουν τὴ συμπάθεια τοῦ ταγματάρχη του, πού μ' εὐχαρίστηση ἀνακαλύπτει σ' αὐτὸν τὸν ἄτυχο στρατιώτη ἓνα λαμπρὸ δάσκαλο γιὰ νὰ μάθει στὸ παιδί του γαλλικά. Τὸν προτείνει καὶ σ' ἄλλους ἀξιωματικούς. Σὲ λίγο, γιὰ ν' ἀποφεύγει τὰ πολλὰ γυμνάσια, τὸν ἀποσπᾷ στὴν ἐπιμελητεία. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ἀπὸ τὶς οἰκονομίες πού κάνει τώρα, νοικιάζει ἓνα καμαράκι μὲ καναβατσένιο μεσότοιχο στὸ σπίτι τῆς χήρας ἑνὸς στρατιώτη κι' ἀγοράζει ἓνα σαμοβάρι. Κάθε βράδυ εὐλογεῖ τὸ Θεό, πού ὅλα τοῦ τὰ φέρνει καλά: Ἐχει τὴν εὐνοια τοῦ ταγματάρχη του, τὴν ἐκτίμηση τῆς κοινωνίας τοῦ Σεμιπαλατίνσκ, πού τὴν ἀποτελοῦν δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἔμποροι, κερκέζοι ἀγρότες καὶ ἀξιωματικοί. Σὲ λίγο, τὸ φιλο-

λογικό του τάλαντο ἐνθουσιάζει τις γυναῖκες τῶν ἀξιωματικῶν, πού τὸν προσκαλοῦνε στίς βεγγέρες τους. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς μπορεῖ νὰ αὐτοσυγκεντρῶνεται. Ἡ ζωὴ ἔχει πιά ξαναρχίσει. Γράφει τὸ πρῶτο, ὕστερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια, γράμμα στὸ Μίσα: Τοῦ περιγράφει τὴ ζωὴ στὸ κάτεργο· τὴν καλὴ του ψυχικὴ διάθεση· τὸν ρωτᾷ γιὰ φίλους, γιὰ ἀγαπητοὺς συναδέλφους στὰ Γράμματα, γιὰ περιοδικά. Τοῦ ζητᾷ βιβλία κοινωνιολογικά, ἱστορικά, φιλοσοφικά, ἱστορικά, ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ λατίνους, πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, λεξικά. Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες παίρνει ἀπὸ τὸ Μίσα ἀπάντηση μαζί με πενήντα ρούβλια. Εἶναι τὸ πρῶτο γράμμα, — περιστέρι ἀπὸ τὴν ἀγαπημένη Πετρούπολη! Ἀπὸ τὴ μεγάλη ζωὴ! Στὸ μεταξὺ, τὰ παγωμένα βράδια μετὰ τὸ ἀλειμματοκέρι πλάι του ξεχνιέται ὡς τὰ χαράματα πίνοντας φλυτζάνια τσάι καὶ γράφοντας τις ἀγαμνήσεις τοῦ κατεργιτή Γκοριάντσικωφ ἀπὸ τὸ κάτεργο, τις «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν πεθαμένων». «Αἰσθάνομαι σὰ νὰ περιμένω κάτι, γράφει στὴ φίλη του Ναταλία φὸν Βίζιν. Θάλεγε κανεὶς πὼς ἀκόμη εἶμαι ἄρρωστος καὶ πὼς σὲ λίγο θὰ γίνω στὴ ζωὴ μου κάτι ἀποφασιστικό, πὼς πλησιάζει ἡ κρίσιμη στιγμή τῆς ζωῆς μου καὶ πὼς θὰ μοῦ ἔρθει κάτι, γλυκὸ καὶ φωτεινὸ, μπορεῖ θυελλῶδες, μά, ὡστόσο, ἀναπόφευκτο...».

Προαίσθηση ἀξιοθαύμαστη: Αὐτὸ τὸ ἀποφασιστικὸ στὴ ζωὴ του, τὸ «θυελλῶδες», εἶναι ὁ ἔρωτας πού τοῦ ἐμπνέει, σὲ λίγο, ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα Ἰσάγιεφ, ἕγρονή κάποιου γάλλου πολιτικοῦ ἐξόριστου. Ψηλόλιγνη, ξανθὴ, νευρική, καλλιεργημένη, ἡ ἀσθενικὴ αὐτὴ γαλλορωσίδα Μποβαρὺ πού, πιδ φιλόδοξη ἀπὸ τις τρεῖς ἀδελφές της, εἶχε ἀφήσει τὸ πατρικὸ της σπίτι στὸ Ἀστραχαν γιὰ νὰ γίνω χορεύτρια καὶ κατάληξε στὴν ἄκρη τῆς κερκίτικης στέπας γυναῖκα ἐνὸς ἀλκολικοῦ ὑπαλλήλου μ' ἕνα παιδί, θὰ ταραξέει τὸν Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅπως ἡ ξαφνικὴ θύελλα ἕνα φτενὸ δέντρο στὴ στέπα. Ὁ ἐξόριστος στρατιώτης πού εἶναι τριάντα τριῶν χρόνων καὶ τὰ σημάδια ἀπὸ τις ἀλυσίδες τοῦ κάτεργου ἔχουν κάνει ἕνα βραχιόλι μετὰ σκοτωμένο αἶμα γύρω στοὺς ἀστραγάλους του, θὰ αἰστανθεῖ γιὰ τὸν «ξανθὸ ἄγγελο» τὸ πρῶτο, — ἴσως τὸ μοναδικὸ σὲ ἔνταση, — ἔρωτικό πάθος, πού οἱ συγκλονιστικὲς φάσεις του, ἄλλοτε καθαγιασμένες ἀπὸ τὴ θυσία κι' ἄλλοτε πνιγμένες σὲ μιὰ παραφορὰ δαιμονική, μόλις ἔχουν ἀποτυπωθεῖ στὰ γράμματά του. Τὴ γνώρισε στὴ βεγγέρα ἐνὸς ἀξιωματικοῦ καὶ προσφέρθηκε νὰ δώσει μαθήματα γαλλικῆς στὸ παιδί της. Τὸ παράταιρο ζευγάρι, πού ὕστερα ἀπὸ δέκα χρόνια θὰ τοῦ ἐμπνεύσει τὸ πρότυπο τοῦ Μαρμελάντωφ καὶ τῆς γυναίκας του μέσα στὸ «Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία», δέχτηκε μετὰ πολλὴ συμπάθεια σπίτι του τὸ μορ-

φωμένο στρατιώτη· καὶ κείνος, καθὼς ἐξορμούσε γιὰ τὴ ζωὴ, αἰστανθηκε ξαφνικὰ ν' ἀνθίζει ἕνας μαγικός κόσμος μέσα του μπροστὰ στὴν ἔωθινὴ παρουσία τῆς Μαρίας Ντημητρίεβνας. Ἡ ἔρωτικὴ συμφωνία ἀρχίζει μετὰ ὑποβλητικὰ πιανίσιμα, ὅσο ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς κρύβει τὸ ἁμαρτωλὸ αὐτὸ πάθος γιὰ μιὰ γυναῖκα παντρεμένη πού, μ' ὅλη τὴν κοκεταρία της ὅτι ἔχει ἕναν τόσο ταλαντοῦχο θαυμαστή, μετὰ γνωριμίες στὴν Πετρούπολη, μένει, ὡστόσο, τίμια σύζυγος καὶ δὲν τὸν ἐνθαρρύνει. Κάποια στιγμή, μάλιστα, νομίζει κανεὶς πὼς ἡ συμφωνία θὰ μείνει «ἡμιτελής», γιὰτὶ ὁ ἀπροσδόκητος ἔρχομὸς τοῦ νεαροῦ εἰσαγγελέα βαρῶνου Βράγγελ, θαυμαστῆ τοῦ Ντοστογιέφσκη ἀπὸ τὴν Πετρούπολη, πού μετὰ τὸν καιρὸ τοῦ ἀνοίγει ὄλες τις πόρτες στὸ Σεμιπαλατίνσκ καὶ καλυτερεύει πολὺ τις συνθήκες τῆς ζωῆς του, φαίνεται ν' ἀπομακρύνει γιὰ λίγον καιρὸ τὸν Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἀπὸ τὴ γοητεία τῆς Μαρίας Ἰσάγιεφ. Μά, ὅταν τὸ ζευγάρι φεύγει γιὰ τὸ Κουζνέσκ, κάπου τετρακόσια βέρστια στὸ βάθος τῆς στέπας, κι ἀπὸ κεῖ κάποια μέρα ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα γράφει στὸν πιστὸ φίλο της πὼς ἔμεινε χήρα ἀπροστάτευτη μ' ἕνα ὄρφανὸ παιδί, ξεχύνονται σὰν τραγικὰ φορτίσιμα, τὰ γράμματά του, ὅπου τις ἐξομολογεῖται τὸ κρυμμένο πάθος του καὶ τὴν παρακαλεῖ νὰ γίνω γυναῖκα του. Ἐκείνη, μόλις τὴν δραματικὴ θέση της, διστάζει. Τὸν ἀφήνει νὰ καταλάβει πὼς μετὰ τὸ δύσκολο χαρακτήρα της δὲν εἶναι ἡ γυναῖκα πού τοῦ ταιριάζει, ἐνῶ θὰ συλλογίζεται πὼς ὁ γάμος μ' ἕναν ἐξόριστο στρατιώτη δὲ θάλλαζε ριζικὰ τὴ ζωὴ της ὅπως ἐπιθυμοῦσε. Ὑπάρχει καὶ κάποιος νεαρὸς δάσκαλος ἐκεῖ στὸ Κουζνέσκ, πού σὰ νὰ τὸν συμπαθεῖ... Γιὰ μιὰ στιγμή μέσα στὴν ἀβυσσαλέα ψυχὴ τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅπου διαγωνίζονται ὁ Χριστὸς μετὰ τὸ δαίμονα, φαίνεται νὰ κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας. Τῆς γράφει σὰν ἱππότης, πὼς μπορεῖ ν' ἀποφασίσει ὅπως αἰσθάνεται κι' εἶναι πρόθυμος, μετὰ τις γνωριμίες του, νὰ βοηθήσει τὴ θέση τοῦ νεαροῦ δασκάλου, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴν κάνει εὐτυχισμένη καθὼς τῆς ἀξίζει. Μά, σὲ λίγο, ἡ θύελλα ἀπὸ τὰ ἀνυποψίαστα βάθη του ἀναταράζει αὐτὴ τὴ φαινομενικὴ γαλήνη. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς φλογίζεται ἀπότομα ἀπὸ τραυματισμένο πόθο καὶ ζήλεια. Οἱ νύχτες του εἶναι ἀνυπόφορες ἀπὸ τις νευρικές του κρίσεις, ἐνῶ μάταια ὁ πιστὸς του φίλος, ὁ Βράγγελ, προσπαθεῖ νὰ τὸν συγκρατήσῃ, γιὰτὶ θέλει νὰ πνιγεῖ στὸν Ἰρτίτς. Ζητᾷ χρήματα ἀπὸ τὸ Βράγγελ, χρήματα ἀπὸ τὸ Μίσα, χρήματα ἀπὸ συγγενεῖς. Καὶ παρακαλεῖ φίλους στὴν Πετρούπολη νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν τις ἐπωμίδες τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, γιὰ νὰ βαρύνει στὴ ζυγαριὰ τῆς Μαρίας Ντημητρίεβνας, πού γέρνει στὸ μέρος τοῦ δασκαλάκου: «Τὸ αἰσθημά μου γιὰ κεῖ-

νη εἶναι τώρα τὸ μόνο πράγμα ποὺ ἔχω στὸν κόσμο. Δὲ ζῶ, δὲν ἀναπνέω, παρὰ ἀπὸ κείνη καὶ γιὰ κείνη», γράφει στὸ Μίσα. Μέσα του διασταυρώνεται τὸ σκοτεινὸ πάθος ἑνὸς Ντημήτη Καραμάζωφ γιὰ τὴ Γκρούσενκα μὲ τὴν τρυφερὴ ἀγάπη τοῦ πρίγκηπα Μίσκιν γιὰ τὴ Ναστάσια Φιλίπποβνα, — ἡ ἀμαρτία μὲ τὴν δσιότητα, οἱ δυὸ πόλοι ὅπου γύρω τους θὰ κινηθεῖ ἡ μιὰ διάσταση τοῦ μελλοντικοῦ ἔργου του. Οἱ κρίσεις εἶναι ὀλονύκτιες καί, γιὰ τὴ λεπτὴ ὑγεία του, καταστρεπτικές: «Τὸ καταλαβαίνω, πὼς ἓνας ἔρωτας τέτοιου εἴδους εἶναι πιά ἀρρώστια...», γράφει ἀπελπισμένος στὸ βαρῶνο Βράγγελ, ποὺ ἔχει φύγει γιὰ τὴν Πετρούπολη κι' ἀπὸ κεῖ ἐνεργεῖ νὰ γίνει ὁ δυστυχισμένος φίλος του μόνιμος ἀξιωματικός. Ἐπὶ τέλους! Ὑστερα ἀπὸ πολὺμηνες ἐνέργειες τοῦ νεαροῦ βαρῶνου καὶ τοῦ πατέρα του στὴ γραφειοκρατία τῆς Πετρούπολης, ὁ νέος Τσάρος Ἀλέξανδρος Β' ὑπογράφει τὸ διάταγμα τῆς προαγωγῆς του σὲ ἀνθυπολοχαγὸ. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς τώρα πιστεύει πὼς θὰ κερδίσει τὴ μάχη του μὲ τὴ στέπα, ποὺ ἐπιμένει νὰ κρατήσει δική της τὴ Μαρία Ντημητρίεβνα, ἄσημη γυναίκα ἑνὸς δασκαλάκου. Μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ὑπεροχῆς, ὅτι ἔχει εἰσόδημα 600 ρούβλια τὸ μῆνα κι' ἓνα μέλλον στὴν Πετρούπολη, πέρνει λιγοήμερη ἄδεια καὶ φεύγει γιὰ τὸ Κουζνέσκ, ν' ἀναμετρηθεῖ μὲ τὸ δασκαλάκο μέσα στὴν καρδιά τῆς Μαρίας Ντημητρίεβνας. Δὲν πρόβλεψε ἄσχημα: Ἡ χήρα, ὅσο καὶ νὰ μὴν αἰσθανόταν ἔρωτα γιὰ τοῦτον τὸν κακοφτιαγμένον ἄντρα, γοητεύεται ἀπ'τὶς ἐπωμίδες, ἀπὸ τὴν αἴγλη τοῦ μέλλοντός του καὶ συγκατανεύει. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ντοστογιέβσκη γυρίζει στὸ Σεμιπαλατίνσκ νικητῆς, δανείζεται χρήματα, ἐτοιμάζει τὸ νοικοκυριὸ του καὶ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1857 κάνει τοὺς γάμους μὲ τὴ Μαρία Ντημητρίεβνα στὸ Κουζνέσκ. Ἐπειδὴ δὲν ἔχει περισσευούμενες μέρες ἀπ'τὴν ἄδεια του, τὸ νέο ζευγάρι ὑποχρεώνεται νὰ φύγει τὴν ἴδια κιόλας μέρα μὲ ἀμάξι γιὰ τὸ Σεμιπαλατίνσκ. Στὸ δρόμο, ὅμως, ἀπὸ τὴ νευρική ὑπερένταση ὅλης αὐτῆς τῆς βδομάδας, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς παθαίνει μέσα στ' ἀμάξι δυνατὴ κρίση ἐπιληψίας, ἐνῶ ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα τρέμοντας σύγκορμη κάτω ἀπ' τὸ νυφικὸ τῆς φόρεμα παρακολουθεῖ μὲ φρίκη καὶ σιχασιὰ τὸ σπάραγμα καὶ τοὺς ἀφροὺς ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ ἀρρωστοῦ, ποὺ εἶναι πιά ἄντρας της. Τὸ νέο ζευγάρι φτάνει, ἐπὶ τέλους, μὲ καθυστέρηση, στὸ Σεμιπαλατίνσκ, ὅπου ἀρχίζει μιὰ ζωὴ ἡσυχῆ καὶ κάπως κοσμική, γιατί στίς συχνές βεγγέρες μέσα στὸ σπίτι τοῦ ἀξιωματικοῦ Ντοστογιέβσκη μιλοῦνε γαλλικά καὶ συζητοῦν γιὰ λογοτεχνία.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ Ντοστογιέβσκη τελειώνει τίς «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν πεθαμένων» καὶ σχεδιάζει τὸ «Χωριὸ Στεπαντίσκοβο», ἐνῶ ὀλοένα στὰ γράμμα-

τα πρὸς τὸν ἀδελφὸ του τὸ Μίσα καὶ τὸ βαρῶνο Βράγγελ παρακαλεῖ νὰ ἐνεργήσουν γιὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν Πετρούπολη, ὀρίζει ἀμοιβές γιὰ χειρόγραφα ποὺ τοὺς στέλνει νὰ δημοσιεύσουν καὶ κάνει κρίσεις ὄχι πολὺ εὐνοϊκὲς γιὰ ἓναν νέο συγγραφέα, τὸν Τολστόη, καὶ γιὰ τὴ θαυμάσια «Φωλιά τῶν εὐγενῶν» τοῦ Τουργκένιεφ. Ἀρχίζει ν' ἀποθαρρύνεται, στὴ σκέψη πὼς πρέπει νὰ ξανανοίξει τὸ φιλολογικὸ του δρόμο μὲ τὸ σπαθὶ του καὶ νὰ ξεπεράσει ἄλλους, ποὺ στὸ μεταξὺ προόδευσαν. Ἡ δημοσίευση τῆς νουβέλλας του ὁ «Μικρὸς Ἡρώας» στὰ «Χρονικὰ τῆς πατρίδας» μὲ ψευδώνυμο τ' ἀρχικὰ «M.V.», τοῦ ξαναδίνει θάρρος νὰ παλαίψει γιὰ νὰ ἀποκτήσει πάλι τὸ λογοτεχνικὸ του γόητρο. Γράφει ἓνα ὕμνητικὸ ποίημα γιὰ τὸν Τσάρο Ἀλέξανδρο Β', ἐλπίζοντας πὼς ὁ Αὐτοκράτορας θὰ συγκινηθεῖ καὶ θὰ τὸν λευτερώσει ἀπὸ τὴν ἄθλια Σιβηρία, καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸ συμμαθητὴ του στὴ Σχολὴ ὑπομηχανικῶν, τὸ στρατηγὸ τώρα Τοτλέμπεν, ποὺ ἔχει τὴν αὐτοκρατορικὴν εὐνοια, νὰ τὸν βοηθήσει. Τέλος, στίς ἀρχές τοῦ 1858 ἀπόκτησε πάλι τὰ πολιτικὰ του δικαιώματα καὶ τὸ Μάρτη τοῦ 1859 μιὰ αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ τοῦ δίνει τὴν ἄδεια νὰ φύγει ἀπὸ τὸ στρατὸ καὶ νὰ γυρίσει στὴ Ρωσία, μὰ τοῦ ἀπαγορεύεται νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Πετρούπολη καὶ στὴ Μόσχα. Ἡ ἄδεια καθυστέρησε νὰ τοῦ κοινοποιηθεῖ. Ἐτσι, ἀποχαιρέτησε καλοκαιριάτικα τὸ Σεμιπαλατίνσκ, ἀφοῦ χάρισε στοὺς φίλους ἔπιπλα, φωτογραφίες καὶ τὴ στολή του. Τὸ πολὺήμερο ταξίδι μέσα στίς ἄμαξες τῆς γραμμῆς, μὲ φοβερὴ ζέστη, εἶχε κατακουράσει τὴ Μαρία Ντημητρίεβνα, ποὺ ἡ ὑγεία της, τελευταία, εἶτανε κλονισμένη. Ὅσο καὶ νάταν ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ μέλλον του, ὅταν ἡ ἄμαξα περνοῦσε γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ Ρωσία, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς σκίρτησε βλέποντας σ' ἓναν πάσσαλο τὸ δικέφαλο ἀετὸ, ποὺ ὄριζε τὰ σύνορα. Ὁ ἄμαξας σταμάτησε στὴ στρόφι κι' οἱ ταξιδιωτὲς κατέβηκαν, γιατί τοὺς ἔκανε πάντα ἰδιαίτερη αἰσθησιὴ ὅταν περνοῦσαν τὴν πύλη τῆς Ρωσίας. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, περιδιαβάζοντας μόνος, βυθίστηκε σὲ σκέψεις: Κόντευαν δέκα χρόνια ποὺ εἶχε περάσει σὲ φοβερὴ χιονοθύελλα, μὲ τέσσερα κιλά ἀλυσίδες στὰ πόδια, ἀπὸ τοῦτο τὸ στενὸ τῶν Οὐραλίων γιὰ ἓνα ἐφιαλτικὸ μέλλον. Δέκα χρόνια! «Θεὲ μου! Σὲ εὐχαριστῶ ποὺ μὲ ἀξιῶνεις νὰ ξαναγυρίσω στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας...», σήκωσε τὰ μάτια στὸν οὐρανὸ, ἔβγαλε τὸ καπέλλο του καὶ σταυροκοπήθηκε. Κοντὰ στὸν πάσσαλο ἔμενε μέσα στὴν καλύβα του ἓνας γέρος φρουρός. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς πῆρε ἀπ'τὸ σάκο του ἓνα μπουκάλι βότκα, ποτηράκια, καὶ τσοῦγκρισε μὲ τὸ γέρο Ἀκρίτα, ἐκεῖ στὴ μεθόριο τῶν δύο κόσμων, γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ρωσίας καὶ τοῦ Τσάρου. Ἐτσι, ὕστερα ἀπὸ σαραν-

ταπέντε μέρες ταξίδι, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ἐλεύθερος πιά ρώσος πολίτης, μαζί με τὴ γυναῖκα του καὶ τὸν πρόγονό του ἔφτασε στὸ κυβερνεῖο τοῦ Καζάν, ἔχοντας ἓνα μικρὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ τὰ ρούβλια ἐνὸς πετροπουλίτη ἐκδότη καὶ δυὸ τόμους ἀδημοσίευτες ἱστορίες.

Στὸ Τβέρ ἐγκαταστάθηκε στὸ ἴδιο διαμέρισμα, ὅπου ἔμεινε κάποτε ὁ Πούσκιν. Μὰ ἡ πόλη γρήγορα τὸν γέμισε πλήξη. Ἀπογοητευμένος, ὅσο καὶ νὰ τὸν τίμησε ὁ κυβερνήτης του κόμης Μπαράνωφ, πού τὴ γυναῖκα του τὴν εἶχε συναντήσει, νεαρὸς συγγραφέας, στὸ σαλόνι τοῦ πρίγκηπα Σολογκούπ, ἀρχίζει πάλι νὰ βομβαρδίζει με γράμματά τὸν παλιό του συμμαθητή, στρατηγὸ Τσιτλέμπεν, τὸ Βράγγελ καὶ ἄλλους, παρακαλώντας τους νὰ κάνουν νέες ἐνέργειες γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γυρίσει, ἐπιτέλους, στὴν Πετρούπολη. Μέσα στὴν ἀπελπισία του, — καθὼς δὲν ἔχει καμμιά ὄρεξη γιὰ δουλειά, — τοῦ λείπουνε τὰ χρήματά κι' ὀλοένα τὸν γκρινιάζει ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα γιὰ τὴν κατάντια τους, — γράφει ἓνα γράμμα στὸν Τσάρο Ἀλέξανδρο Β', πού ἀρχίζει ἔτσι: «Μεγαλειότατε, ἀπὸ σᾶς καὶ μόνο ἐξαρτᾶται ἡ μοῖρα μου, ἡ ὑγεία μου, ἡ ζωὴ μου. Δώστε μου τὴν ἄδεια νάρθῶ στὴν Πετρούπολη γιὰ νὰ συμβουλευθῶ τοὺς γιατρούς... Μεγαλειότατε, εἴσαστε καθὼς ὁ ἥλιος πού λάμπει πάνω σὲ καλοὺς καὶ σὲ κακοὺς. Ἐσεῖς πού κάνετε εὐτυχισμένους ἑκατομμύρια ὑπηκόους σας, φροντίστε γιὰ ἓνα φτωχὸ ὄρφανό, γιὰ τὴ μητέρα του, καὶ γιὰ ἓναν δυστυχισμένο ἄρρωστο, πού ἡ τιμωρία του δὲν ἔχει τελειώσει, καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ του γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν εὐεργέτη τοῦ λαοῦ...» Γιὰ νὰ φτάσει αὐτὸ τὸ γράμμα στὰ χέρια τοῦ Τσάρου, βοήθησε ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης τοῦ Καζάν. Ἐκεῖ, στὰ τέλη Δεκεμβρίου 1859, ἡ ἀστυνομία τοῦ Τβέρ εἰδοποιήθηκε νὰ ἐπιτρέψει χωρὶς καμμιά ἐπιτήρηση τὸ ταξίδι τοῦ συγγραφέα Φεντόρ Ντοστογιέβσκη, τῆς γυναῖκας του καὶ τοῦ πρόγονό του γιὰ τὴν Πετρούπολη. Μὰ ἐνῶ πλησιάζει ἡ ὥρα τῆς εὐτυχίας, ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα μέσα στὸ τραῖνο γίνεται πικρόχολη κι' ἀπότομη. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς στέκεται ὀλόκληρη ὥρα στὸ παραθυράκι τοῦ βαγονιοῦ κι' ὅπως βλέπει νὰ ξετυλίγεται μπρὸς του τὸ χιονισμένο τοπίο μονολογεῖ: Naί, μέσα του, στ' ἀπόκρυφα τοῦ ἑαυτοῦ του, δὲν ἔπαψε νὰ τοῦ τὸ βεβαιώνει ἡ μυστικὴ φωνή, πὼς ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα δὲν τὸν ἀγάπησε. Καί, νά, πάλι, βρίσκεται τόσο μόνος τὴν εὐτυχισμένη αὐτὴ στιγμή, πού τὴν ἔβλεπε σὰν ἀπίθανο δράμα ἀπὸ τὰ ἐφιαλτικὰ βᾶθη τῆς Σιβηρίας. Στὸ σταθμὸ τῆς Ἀγίας Πετρούπολης, τὸν ὑποδέχονται με ἰδάκρρα κι' ἀγκαλιᾶσματα τ' ἀδέλφια του, ὁ Μίσα κι' ὁ Νικολαί, ὁ συγγραφέας Μιλιούκωφ καὶ ἄλλοι γνωστοί. Ὑποδοχὴ χαρούμενη. Ὁ Μιλιού-

κωφ ὁμολογεῖ πὼς τὸ βλέμμα τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς δὲν ἔχασε τίποτε ἀπ' τὴ νεανικὴ λάμψη του· τὸ βῆμα του εἶναι ζωηρό. Γέλια, ἐπιφωνήματα.

Τὸ ἴδιο κιόλας βράδυ, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς με τὴν οἰκογένειά του καταλύει σ' ἓνα ἐπιπλωμένο διαμέρισμα, πού τοῦ εἶχανε νοικιάσει οἱ φίλοι του. Εἶναι 39 χρονῶν, ἀποφασισμένος νὰ ξανακερδίσει τὴ ζωὴ καὶ τὴ θέση του στὰ Γράμματα τῆς Ρωσίας, γιὰ τὴν μαζύ του φέρνει μιὰ μοναδικὴ πείρα, πού σὰν προνομιοῦχο σπέρμα θὰ γονιμοποιεῖ τὴν πυρακτωμένη φαντασία του. Αἰσθάνεται κιόλας μέσα του τὸ σπέρμα ὄλων του τῶν ἔργων: Γι' αὐτὸ ξαφνιάστηκε ὁ Μελιούκωφ με τὸ στραφτερό βλέμμα του...

* * *

Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ρίχνεται στὴ δουλειά, γιὰ τὴν ἓνα κόσμος μέσα του, διάχυτος βέβαια ἀκόμη, ζητᾶ ἔκφραση: Ἀνθρώποι πού σκοτώνουν ἀπὸ καθαρὴ πνευματικὴ περιέργεια ἢ ἀπὸ ἀσυγκράτητο πάθος· πού αὐτοκτονοῦν γιὰ τὴν ἀρνούνητα νὰ ὑποταχτοῦν στὸ θεὸ ἢ γιὰ νὰ δώσουν διέξοδο σὲ μιὰν ἀμαρτωλὴ ζωὴ χωρὶς νόημα· ἄλλοι πού κηρύχνουν μπροστὰ σὲ κατὰπληκτους εὐγενεῖς τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ ἢ μηχανεύονται πολιτικὲς δολοφονίες. Φοιτητὲς πεινασμένοι, ὄσιες πόρνες, παρθένες μαζοχίστριες, ἀγέρωχες καλλονές πού εὐχαριστιοῦνται μόνον ὅταν τυρανοῦν, σατανικοὶ ἢ χριστόμορφοι καλόγεροι, χαρτοπαίχτες, νεαροὶ ἔραστὲς καὶ ραδιοῦργοι, ἐγκληματίες, ἐπιληπτικοὶ, δραματιστές, παράφοροι, συγκρατημένοι, ἀσκητικοὶ, κτήνοι πού ἡδονίζονται νὰ πλατσουρίζουν μέσα στὴν πώρωση, μουζικκοὶ καὶ πρίγκηπες...

Ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλας ἐπαφές του με φίλους καὶ περιβάλλοντα, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς τὸ αἰσθάνεται, ὅτι ἄνεμος φιλευθερισμοῦ δροσιζει τὴ Ρωσία με τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο Β', πού ἔχει καταργήσει τὴ δουλειά. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας σκέψης βοήθησε ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ δώσει ἔξοχα ἔργα τὴ σχολὴ τῶν Ρεαλιστῶν, πού οἱ λαμπροὶ τῆς τῶρα ἐκπρόσωποι—Τολστόϊ, Τουργκένιεφ, Γκοντσάρωφ,—συνεχίζουν τὴν παράδοση τοῦ μεγάλου Διδάσκαλου Νικολαΐ Γκόγκολ. Γρήγορα, ὅμως, αὐτὸς ὁ φανατισμένος σλαβόφιλος ἔρχεται σὲ σύγκρουση με μερικούς, ὅπως ὁ Τουργκένιεφ καὶ ὁ Τολστόϊ, πού ἐπιμένουν νὰ μεταφυτέψουν τίς δυτικὸφιλες ἰδέες τους στὸ ἰδιόμορφο κλίμα τῆς Ρωσίας. Ὁ πρῶην κατάδικος πού, νοσταλγὸς στὴν ἐξορία, εἶχε φτάσει ἀκόμη νὰ πιστέψει, πὼς μόνον τὴ Ρωσία θὰ διάλεγε ὁ Χριστὸς ἂν ἀποφάσιζε νὰ ξανακηρύξει στὴ γῆ τὸ λόγο τοῦ θεοῦ, γίνεται φανατικὸς ὑπερασπιστὴς τῆς. Ἐτσι, ὅστερα ἀπὸ λίγους μῆνες φεύγει γιὰ τὴ Μόσχα,— τὴν πνευματικὴ πρωτεύουσα τῆς

αὐθεντικῆς Ρωσίας, — ὅπου μαζί με τὸ Μίσα καὶ λίγους συνεργάτες ἐκδίδει τὸ περιοδικὸ «Ὁ Χρόνος», μαχητικὸ ὄργανο ὅσων πιστεύουν πὼς οἱ Ρῶσοι καλλιτέχνες, ἂν θέλουν νὰ δώσουν ἀξία ἔργα τέχνης, πρέπει νὰ ἐκφράσουν τὰ ἰδανικά, τὶς παραδόσεις, τὶς πεποιθήσεις, τὶς συνήθειες τῆς δικῆς τους περιούσιας φυλῆς: «Ἀποσπαστήκαμε ἀπὸ τὸ ἔδαφός μας, πρέπει νὰ ξαναζητήσουμε καὶ νὰ ξαναβροῦμε τὸ ἔδαφός μας», τονίζει στὸ πρῶτο φύλλο τοῦ περιοδικοῦ. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, χρισμένος πιά ἀρχηγὸς τῶν «ἔδαφικῶν», ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦνε, γίνεται ὁ ἐρμηνευτὴς τῆς αὐθεντικῆς ρωσικῆς σκέψης καὶ ψυχολογίας, συνεχιστὴς καὶ πραγματοποιῶς τῶν ἰδεῶν, ποὺ εἶχε ὑποστηρίξει πρὶν ἀπὸ εἴκοσι κάπου χρόνια ὁ μεγάλος κριτικὸς Μπιελίνσκη. Σ' αὐτὸ τὸ περιοδικὸ δημοσιεύει τὸ μυθιστόρημά του «Ταπεινοὶ καὶ καταφρονεμένοι», ὅπου πίσω ἀπὸ μιὰ βραδύρυθμη κάπως, μὰ δραματικὴ ἀφήγηση, ἀναλύει, με ἀσυνήθιστη ψυχολογικὴ ἱκανότητα, τὸ πρόβλημα ἐνός ἀγνοῦ ὁπαδοῦ, ποὺ τὸν ἀπογοητεύει ὁ ἔρωτάς του, — τὸ πρόβλημά του με τὴ Μαρία Ντημητρίεβνα. Ἡ σκηνή, ὅμως, μέσα στὶς «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν πεθαμένων», ὅπου οἱ κατάδικοι, ἀφοῦ πιάσανε ἕναν ἀετὸ καὶ τὸν κλείσανε σὲ κλουβὶ γιὰ δυὸ μῆνες, ξαφνικά, ἕνα φθινοπωρινὸ ἀπόγεμα τὸν λευτερώνουνε, μὰ ἐκεῖνος, καθὼς φτερουγίζει, δὲ γυρίζει νὰ δεῖ πίσω τοὺς ἐλευθερωτὲς του, σταλάζοντας ἔτσι μιὰν ἀόριστη πίκρα στὴν πρωτόγονη ψυχὴ τους, θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς ὑψηλὸ σύμβολο, ἐνῶ χιλιάδες ρῶσοι, — καὶ μαζί τους ὁ Τσάρος, — κλάψανε γιὰ τὰ βάσανα τῶν καταδίκων τῆς Σιβηρίας.

Τὸ περιοδικό, ποὺ εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στὸ κοινό, τοῦ φέρνει κέρδη καὶ δημοτικότητα. Εἶναι μιὰ σημαντικὴ στιγμή στὴ ζωὴ του, ὅτι μπορεῖ νὰ ταξιδέψει στὸ ἔξωτερικό. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1862 φεύγει γιὰ τὴν Εὐρώπη. Γυρίζοντας, δημοσιεύει στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ταξιδιωτικοῦ του ἡμερολόγιου: «Χειμωνιάτικα σημεῖωματα γιὰ καλοκαιρινὲς ἐντυπώσεις». Λίγοι, ὡστόσο, ξέρουν πὼς μαζί με τὶς πλούσιες ἐντυπώσεις του ἔφερε καὶ σημαντικὰ κέρδη ἀπὸ τὴ χαρτοπαιξία του στὸ Τουρίνο καὶ στὸ Βισμπάντεν. Γρήγορα, ὅμως, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἀναγκάζεται νὰ ξαναφύγει γιὰ τὴν Εὐρώπη, με τὴν ἐλπίδα ν' ἀποκτήσει πάλι χρήματα ἀπὸ τὴ χαρτοπαιξία, ἐπειδὴ ἡ λογοκρισία, σταματώντας τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ του ἔξαιτίας ἐνός ἀρθροῦ γιὰ τὴν πολωνικὴ ἐπανάσταση, τὸν ἔφερε σὲ ἄθλια οἰκονομικὴ θέση. Σ' αὐτὸ τὸ ταξίδι τὸν συνοδεύει κρυφὰ ἡ ὡραία φοιτήτρια Ἀπολλωνία Σουσιόβα, θαυμάστριά του καὶ νέο ἐρωτικὸ πάθος του, ἐνῶ ἡ Μαρία Ντημητρίεβιτς με τὴν κακὴ τῆς ὑγείας μέ-

νει στὴν Πετρούπολη. Στὸ Βισμπάντεν ξημεροβραδυάζεται στὶς λέσχες: «Ἐφαρμόζοντας ἕνα δικό μου σύστημα μέσα σὲ λίγη ὥρα κέρδισα δέκα χιλιάδες φράγκα. Τὸ πρῶτ, παίζοντας ὅπως οἱ ἄλλοι, ἔχασα ἀμέσως. Τὸ βράδυ, χρησιμοποιώντας πάλι τὸ σύστημά μου, κέρδισα γρήγορα χωρὶς δυσκολία τρεῖς χιλιάδες φράγκα...», γράφει στὸ Μίσα. Στὴ γερμανικὴ αὐτὴ λουτρόπολη συναντᾷ τὸν Τουργκένιεφ καὶ συνειδητοποιεῖ τὴ μυστικὴ του ἀντιπάθεια γι' αὐτὸν τὸν ἰσορροπημένο, σκεπτικιστὴ ἀπὸ εὐρωπαϊκὴ καλλιέργεια, Εὐπατρίδη τῶν Γραμμάτων, ποὺ θὰ τὸν γελοιογραφήσει τόσο δηκτικά, ἀργότερα, μέσα στοὺς «Δαιμονισμένους» με τὴν καρικατούρα τοῦ συγγραφέα Καραμζίν. Ἀλλὰ ὁ ἀπολογισμὸς του ἀπ' τὰ χαρτοπαίγνια εἶναι μόνο χρέη. Ἔτσι, ξαναγυρίζει στὴ Μόσχα, με τὰ χρήματα ποὺ πῆρε προκαταβολὴ γιὰ τὴ συνεργασία του στὸ περιοδικὸ «Τὸ ἀναγνωστήριο». Ὡστόσο, ἔχει θησαυρίσει ἀπ' τὴ χαρτοπαιξία μιὰ μοναδικὴ πείρα, ποὺ θὰ τοῦ δώσει σπαρταριστὸ ὕλικὸ γιὰ νὰ γράψει τὸ μυθιστόρημά του «Ὁ Παίκτης». Σὲ λίγους μῆνες ἀποφασίζουν πάλι με τὸ Μίσα νὰ ἐκδώσουν καινούργιο περιοδικό, τὴν «Ἐποχή». Ἐνῶ, ὅμως, τρέχει γιὰ τὶς διατυπώσεις, ἡ Μαρία Ντημητρίεβνα πέφτει ἀρρωστὴ μ' αἱμοπτύσεις. Καθὼς προαισθάνεται τὸ θάνατό της, γίνεται τρυφερή, εὐχεταὶ σ' ὄλους τοὺς συγγενεῖς μακροβιότητα, ζητᾷ νὰ συμφιλιωθεῖ με τὸν κουριάδο της, τὸ Μίσα, ποὺ δὲν τάχε ποτὲ καλὰ, παρακαλεῖ τὸν Φεντόρ Μιχαήλοβιτς νὰ τὴ συγχωρήσει γιὰ τὶς πίκρες ποὺ τοῦ ἔδωσε, καὶ πεθαίνει μιὰν ἀπριλιάτικη μέρα τοῦ 1864 εὐλογώντας τὸ γιό της, τὸν Πάσα, ποὺ βρίσκεται μακριά.

Τὸ θάνατο τῆς Μαρίας Ντημητρίεβνας θὰ τὸν ἀκολουθήσουν μῆνες με πικρὲς μέρες ἀπὸ οἰκονομικὲς στενοχώριες καὶ φροντίδες οἰκογενειακῆς, γιατί ἀρρώστησε ἡ ἀδελφὴ του καὶ, σὲ λίγο, πεθαίνει ὁ ἀγαπημένος του Μίσα βυθίζοντάς τον σὲ βαθὺ πένθος. Κι' ὅμως, ἔχει τὴν ἀντοχὴ αὐτὸς ὁ χριστιανὸς νὰ παρηγοριεῖται ἀπ' τὴ δυστυχία του βλέποντας φωτεινὰ δράματα μέσα στὸ ζοφερὸ «Ἐπίγειο» ὅπου ζεῖ: «Ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ νὰ μετρᾷ τὶς πίκρες του μὰ δὲ λογαριάζει τὶς χαρὲς του. Ἄν τις λογάριάζε, ὅμως, θάβλεπε πὼς ταιριάζουν τὸ ἴδιο. Κι' ὅταν εὐτυχεῖ ἡ οἰκογένεια, ὅταν ὁ Θεὸς τὴν εὐλογεῖ, ὅταν ὁ ἄντρας ἀγαπᾷ τὴ γυναῖκα του, τῆς εἶναι πιστός, ἀφοσιωμένος. Τί γλυκεῖά μου εἶναι ἡ ζωὴ σὲ μιὰ τέτοια οἰκογένεια...». Πνιγμένος στὰ χρέη, γιατί δὲν ἔχει ἄλλο εἰσόδημα ἀπὸ τὶς προκαταβολὲς ποὺ τοῦ δίνουν οἱ ἐκδότες του ἐνῶ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ξημεροβραδιάζεται γράφοντας, φεύγει τὸ καλοκαίρι τοῦ 1865 γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ στὴ Γερμανία. Ὁ-

ταν, τὸ φθινόπωρο, γύρισε πάλι στὴν Πετρούπολη, αἰσθάνεται τὴν ὑγεία του ἄσχημα καὶ τὰ χρέη εἶναι τώρα ὁ καθημερινὸς ἐφιάλτης του, καθὼς ἔχει προστεθεῖ στὰ δικά του ἔξοδα καὶ ἡ ὑποχρέωσή του νὰ συντηρεῖ τὴν οἰκογένεια τοῦ Μίσα. Καταφύγιό σ' αὐτὴ τὴ δυστυχία, βρίσκει μέσα στὴ γόνιμη φαντασία του: Γράφει - γράφει ἀκατάπαυτα. Παραμιλώντας μέσα στὸ συγγραφικὸ αὐτὸν πυρετό, ὅπου ἡ φαντασία του κοχλάζει, μονολογεῖ ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, ὅτι συναισθάνεται καθημερινὰ ν' ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸ Θεό, γι' αὐτὸ βλέπει τὴ δυστυχία σὰν κύρωση τῆς παρακοῆς του: Εἶναι τὸ λάιτ-μότιβ, ποὺ θὰ ἠρεμήσει τελικὰ τὴν ψυχὴ τοῦ δολοφόνου Ρασκόλνικωφ, καθὼς μετὰ τὸ ἔγκλημά του βρίσκει τὴν τιμωρία στὴν ἔξορία, γιὰ ν' ἀρχίσει ἀπὸ κεῖ μιὰ ζωὴ ξαναγεννημένη ἀπ' τὸν πόνο, ὅπως ὁ παλιὸς κατεργίτης τοῦ Ὁμσκ. Τὸ «Ἐγκλημα καὶ τιμωρία», ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν «Ρωσικὸ Ἀγγελιοφόρο», δημιουργεῖ βαθειὰ ἐντύπωση στὸ κοινὸ τῆς Ρωσίας. Ὅλοι μιλοῦν γιὰ ἓνα φιλολογικὸ γεγονός, ὅλοι αἰσθάνονται τὴ φοβερὴ ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ὥστε, τὶς μέρες ἐκεῖνες, ἓνας μοσχοβίτης φοιτητὴς νὰ σκοτώσει κάποιον τοκογλύφο ἱερωμένο κάτω ἀπ' τὶς ἴδιες συνθήκες ποὺ εἶχε περιγράψει ὁ συγγραφέας στὸ μυθιστόρημά του. Ἀνάλογα περιστατικὰ ἀναφέρουν οἱ στατιστικὲς καὶ σ' ἄλλες ἐπαρχιακὲς πόλεις. Ἡ φήμη τοῦ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς ἀπλώνεται. Σὲ λίγο, πλουτίζει τὴ Ντοστογιέβσκη πινακοθήκη, βάζοντας πλάι στὸ μετανωμένο δολοφόνου Ρασκόλνικωφ τὸν ἀγγελόψυχο πρίγκηπα Μίσκιν, τὸν «Ἡλίθιο» του, γιὰ νὰ ἐγκαρδιώσει τὸ κοινὸ μὲ μιὰ αἰθέρια χριστιανικὴ μορφή.

Εἶναι 1866. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς πουλάει σ' ἓναν ἐκδότη τὰ δημοσιευμένα στὰ περιοδικὰ ἔργα του, μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ τοῦ παραδώσει ἀκόμη ἓνα ἀνέκδοτο, καὶ ρίχνεται στὸ γράψιμο τοῦ «Παίκτη», ποὺ τὸν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν πλούσια πείρα του στὶς ρουλέτες τῆς Εὐρώπης. Εἶναι τόση ἡ βιασύνη του νὰ τελειώσει αὐτὸ τὸ ἔργο, γιὰτὶ σκοπεύει νὰ φύγει πάλι στὸ ἐξωτερικὸ, ποὺ πιάνει στενογράφο τὴν ὠραία νέα Ἄννα Γρηγόριεβνα Σνιτκίνα. Δὲν ἀργεῖ νὰ τὴν ἐρωτεύεῖ. Μὰ ἐκεῖνη ὅσο καὶ νὰ γοητεύεται ἀπὸ τὴ συγγραφικὴ του δόξα, διστάζει, — εἶναι εἴκοσι χρονῶν κι' ἐκεῖνος σαράντα πέντε, — ἐνῶ ἡ μικρότερη ἀδελφὴ τῆς, ἡ μελλοντικὴ μεγάλη μαθητικὸς Σοφία Κοβαλέβσκη, τὸν ἀγαπᾷ κι' ὅλας παράφορα, γιὰτὶ βλέπει σ' αὐτὸν τὸ μεγάλο συγγραφέα κι' ὄχι τὸν κακοφτιαγμένο, ἀσθενικὸ μεσόκοπο. Κάποια, ὅμως, μέρα ἡ Ἄννα ὑποχωρεῖ Ὁ «Παίκτης» ἔχει τελειώσει μέσα σὲ εἴκοσι τέσσερις μέρες. Στὶς 14 Φεβρουαρίου 1867 ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς κάνει γυναῖκα του

τὴν Ἄννα Γρηγόριεβνα καί, σὲ λίγο, φεύγουν στὴ Δρέσδη, γιὰ ν' ἀποφύγει τοὺς δανειστὲς, ποὺ τὸν καταδιώκουν. Ἀπὸ κεῖ γράφει γιὰ τὴ γυναῖκα του στὴν παλιὰ ἀγάπη του, τὴν Ἀπολλωνία Σουσλόβα, ποὺ τὸν εἶχε ἀκολουθήσει πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια στὸ Βιμπάστεν: «Ἡ διαφορὰ τῆς ἡλικίας μας εἶναι τεράστια· μὰ πιστεύω πὼς θὰ εἶναι εὐτυχής. Ἔχει καρδιὰ καὶ ξέρει ν' ἀγαπᾷ». Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς δὲν ἔχει πέσει ἔξω: Ἡ δεύτερη καὶ τελευταία γυναῖκα του θὰ σταθεῖ τίμια, ὑπομονετικὴ καὶ στοργικὴ, ἀντάξια σύντροφος πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Θὰ τὸν ἐμπνέει, θὰ τοῦ δίνει θάρρος στὶς δύσκολες στιγμὲς, ποὺ ἀκόμη θὰ περάσουν, θὰ τὸν καθοδηγεῖ καὶ θὰ τοῦ κάνει τέσσερα παιδιά, μὰ θὰ τοὺς ζήσουν μόνο τὰ δύο. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς μὲ τὴ νεαρὴ γυναῖκα περιπλανιοῦνται κάπου τέσσερα χρόνια στὴν Εὐρώπη, πάντα στενοχωρημένοι ἀπὸ χρήμα. Καθὼς γυρίζουν, σὰν νομάδες, ἀπὸ τὴ μιὰ πόλη στὴν ἄλλη γιὰ νὰ ἐγκαταστήσουν τὸ φτώχο τους σπιτικό, τὶς σκηνὲς ζηλοτυπίας τοῦ σαρανταπεντάρη πρὸς τὴν ἄμορφη νέα γυναῖκα τὶς ἀκολουθοῦν οἱ διαμαρτυρίες ἐκείνης γιὰ τὸ χαρτοπαιχτικὸ πάθος του. Ἔρχονται, ὅμως, πάλι μέρες, ποὺ ζεσταίνονται μέσα στὴ φτώχεια ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία τους στοργή. Κι' ὅταν σὲ κάποια σχεδὸν ἀγνωστὴ τους πόλη, ἡ Ἄννα Γρηγόριεβνα φτάνει στὸν τελευταῖο μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς παίρνει τὴ συνήθεια ν' ἀφήνει κάθε βράδυ τὴν πένα καὶ νὰ πηγαίνει ἀπὸ τὸν ἴδιο πάντα δρόμο στὸ σπῆτι τῆς μαμῆς, γιὰ νὰ μὴν τὸν χάσει ὅταν χρειαστεῖ νὰ τὴν φωνάξει ἀκούοντας τοὺς πόνους τῆς γυναίκας του. Τέλος, στὴ Ρώμη ὅπου βρίσκονται, παίρνει γράμμα ὅτι συγκατανεύουν οἱ δανειστὲς του νὰ γυρίσει στὴ Ρωσία, καὶ νὰ τοὺς ἐξοφλήσει τμηματικὰ ἀπὸ τὰ μελλοντικὰ συγγραφικὰ του κέρδη. Ἔτσι, τὸ 1871 γυρίζει στὴν Πετρούπολη, οἰκογενειάρχης πιά, μὲ τοὺς «δαιμονισμένους» στὶς ἀποσκευές του. Εἶναι πενήντα χρονῶν καὶ τὰ βάσανά του ἔχουν ἀποτυπωθεῖ μὲ βαθειὰς ρυτίδες στὰ πλάδαρά του μάγουλα, ἐνῶ ἡ κόκκινόξανθη γενειάδα του ἀρχίζει ν' ἀσπρίζει. Τὸ καινούργιο βιβλίο του εἶναι ἡ κατασταλαγμένη πείρα ἑνὸς μετανωμένου ἐπαναστάτη, ποὺ στὰ χρόνια τῆς νιότης του μάταια ἀγωνίστηκε, σὰν δαιμονισμένος, ζητώντας μὲ τὶς ξένες θεωρίες νὰ δημιουργήσει μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ πρότυπο τῆς χριστιανικῆς ποὺ τοῦ ἀποκάλυψε ὁ Χριστός. Μὲ τὰ λόγια τοῦ χριστιανοῦ Σάτωφ, ὁ φανατισμένος αὐτὸς πανσλαβιστὴς θὰ τὸ διακηρύξει ἀδίστακτα στοὺς νεώτερους «δαιμονισμένους», ποὺ μέσα στὸ μεταρρυθμιστικὸ πάθος τοὺς ἐγκληματοῦν: «Ἄν ἓνας μεγάλος λαὸς δὲν πιστεύει πὼς κατέχει μόνον αὐ-

τὸς τὴν ἀλήθεια, (μόνος αὐτός, ἀποκλειστικά αὐτός), ἂν δὲν πιστεύει πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος ἱκανός, (κι ὁ μόνος προορισμένος), νὰ τοὺς ἀναστήσει καὶ νὰ τοὺς σώσει μετὰ τὴν ἀλήθεια, τότε μεταβάλλεται ἀμέσως σὲ ἐθνικογραφικὸ ὕλικὸ καὶ δὲν εἶναι πιά μεγάλος λαός». Κι ὁ μηδενιστὴς Σταυρόγκιν, ἐρείπιο μιᾶς ἀδικόχαμένης ζωῆς, θὰ τὸ ὁμολογήσει στὸ γράμμα του πρὸς τὴν Ντάρια Παύλοβνα: «Ὅποιος χάσει τὸ σύνδεσμὸ του μετὰ τὴ γῆ του, ἐκεῖνος χάνει καὶ τοὺς θεοὺς του». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς μαστίγωσε αἱματηρᾶ τὸν Ἰβάν Τουργκένιεφ, ἀνταγωνιστὴ του στὰ Γράμματα καὶ ἐπίσημο φορᾶ τῶν ξένων ἰδεῶν, μετὰ τὸ γελοιογραφικὸ πορτραῖτο ποὺ κάνει τοῦ συγγραφέα Καραμζίν. Τὸ βιβλίον εἶχε βαθειὰ ἀπήχησιν στὶς ψυχὰς τῶν νέων, — πολλοὺς ἐνθουσίασε, μὰ καὶ πολλοὶ τὸ ἀποκήρυξαν γιὰ τὸν δογματισμὸ του. Ἡ κριτικὴ ἐγκωμίασε τὶς μεγάλες ἀρετὲς του, μὰ ὑπογράμμισε τὴν ἐλαττωματικὴ σύνθεσιν καὶ τὰ τόσο συχνὰ κουραστικὰ διαλογικὰ του μέρη. Τώρα ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς, μετὰ τὸν καλὸ μισθὸ ποὺ ἔχει ὡς διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας ὁ «Πολίτης», τὶς ξεχωριστὰς ἀμοιβὰς ἀπὸ τὰ ἔκτακτα ἄρθρα του καὶ τὰ συγγραφικὰ του ἔσοδα ἀπὸ τὰ βιβλία, ἀγοράζει ἕνα κτῆμα στὴν παλιὰ Ρωσία, ὅπου περνᾷ τὰ καλοκαίρια, κάνοντας πότε-πότε ταξιδάκια καὶ στὴ Γερμανία. Ἡ δόξα του μεσουρανεῖ. Ἐπιτέλους, ζεῖ ἡσυχος ἀπὸ χρέη καὶ μπορεῖ ν' ἀφοσιωθεῖ ὁλότελα στὸ ἔργο του, ἡγεμόνας πιά ἀναμφισβήτητος στὰ Ρωσικὰ Γράμματα.

* * *

Ἡ ἡρεμὴ δεκαετία, ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι ἡ τελευταία στὴ συγγραφικὴ του σταδιοδρομία. Ὑστερα ἀπὸ τὸν «Ἐφηβο», ποὺ δημοσιεύει στὰ 1875, ἀρχίζει τὴν ἐκδοσὴν ἑνὸς πολιτικο-φιλολογικοῦ περιοδικοῦ, «Τὸ ἡμερολόγιον ἑνὸς συγγραφέα», ὅπου δημοσιεύει γιὰ ποικίλα θέματα κριτικὰς, πάντα μετὰ τὸν μαχητικὸν τόνον ἑνὸς στρατευόμενου χριστιανοπανσλαβιστῆ. Τὸ περιοδικόν, καθὼς τονώνει τὸ ἐθνικιστικὸ φρόνημα σ' ὅλη τὴ διάρκειαν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἔχει βαθειὰ ἀπήχησιν στὶς ψυχὰς καὶ ἀποκτᾷ μεγάλη κυκλοφορία. Μ' ὅλη, ὅμως, τὴν πολυπραγμοσύνην ἑνὸς δημοσιογράφου, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς δὲν παραμελεῖ τὸ δημιουργικόν του ἔργο. Ἀρχίζει νὰ σχεδιάζει τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικόν του μυθιστόρημα, τὸ πιὸ μεγαλειώδες, τὸ κύκνειόν του «Ἀδελφοὶ Καραμάζωφ». Ἡ σύνθεσίν του θὰ τὸν λυτρώσει καὶ ψυχολογικὰ σὰν ἄνθρωπον, καὶ ἰδεολογικὰ, σὰν μαχητὴ τῆς χριστιανικῆς ἰδέας: Διαλέγοντας γιὰ κεντρικοὺς ἡρώεις του ἕναν διεφθαρμένον πατέρα μετὰ τρεῖς γιούς, αὐτοβιογραφώτανε, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀποκαλύπτοντας ἀπὸ τὴ μιὰ τὶς

μισητὲς σχέσεις του μετὰ τὸ δικόν του πατέρα, — ἕναν τυραννικὸν στὴν οἰκογένειάν του ἀλκολικὸν γιατρόν, ποὺ τὸν δολοφονήσαν οἱ μουζίκικοι του, — κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀβυσσαλέαν ψυχὴν του, ὅπου στὰ βάθη τῆς ζούσαν καὶ ἀντιμάχονταν σ' ὅλη τὴν ζωὴν, σὰν τρία ἑτερόκλητα «ἐγώ», κι οἱ τρεῖς μαζὺ τόσο διαφορετικοὶ ἀδελφοί. Ἔτσι μετὰ τὴν ψυχολογικὴν τὴν ἐξατομίκευσιν μέσα στὸ μυθιστόρημα, — ὁ χριστιανός, ὁ ἀπροσάρμοστος τοῦ αἰῶνα του, ὁ παράφορος, — κατασίγασε τὸν ἄλλοπρόσαλλο συναισθηματικὸν τὸν κόσμον. Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο τῶν ἔργων του, περιγράφοντας τὰ πιὸ συγκλονιστικὰ πάθη, ἀνασυνθέτει τὶς ἰδέας ποὺ κήρυξε στὰ προηγούμενά του: Γιὰ τὸ σκοπὸν τῆς ζωῆς καὶ τὸ νόημά της τὴν αὐθυπαρξίαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἰδανικὴν κοινωνίαν, τὸ Θεόν, τὴν Ἐκκλησίαν, τὸν ἀνθρώπινον προορισμόν, τὸν προορισμὸν τῆς Ρωσίας. Μετὰ τὸ φανταστικὸν ποίημα τοῦ Ἰβάν Καραμάζωφ «Λόγια τοῦ μεγάλου Ἱεροεξεταστῆ» καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Στάρετς Ζωσιμᾶ, θ' ἀποκαλύψει τὸ δράμα του, — τὸ δράμα ἑνὸς ἀνθρώπου διάτρητου ἀπὸ τὰ τραύματα ποὺ πῆρε πολεμώντας γιὰ μιάν ἀνώτερον ζωὴν. Γίνεται ἕνας σκληρὸς τιμητὴς τῆς ἐποχῆς του, ποὺ τοῦ συσκοτίζει τὸ χριστιανικόν του αὐτὸ δράμα μετὰ τὶς ὕλιστικὰς θεωρίας της. Γι' αὐτὸ ὁ Ντημήτρης Καραμάζωφ θὰ πετάξει κατὰμουτρα στοὺς δικαστὰς τοῦ τῆ βρυσιά: «Μπερνάρηδες!». * Ὡστόσο, εἶναι ἕνα δράμα παρήγορον αὐτὸ ποὺ κάνει ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς μέσα στὰ τόσο «θετικὰ» χρόνια τοῦ 1880: «Θέλω νὰ δῶ μετὰ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια πὼς θὰ ξαπλώσει τὸ ζαρκάδι δίπλα στὸ λιοντάρι καὶ πὼς ὁ σφαιγμένος θὰ σηκωθεῖ καὶ θ' ἀγκαλιάσει ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἔσφαξε...» Εἶναι πιά ἕνας λυτρωμένος. Μὰ στὸ κορύφωμα τῆς δόξας του, δὲν καταθέτει τὰ ὄπλα ὅπου κι ἂν βρίσκεται. Ὁ κόμης Ντὲ Βογκιέ, πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Πετρούπολιν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ποὺ τὸν δεχότανε σπῆτι του, βεβαίωσεν πὼς «μόλις τὸν ἀντίκρυξες, δὲν μπορούσες πιά νὰ τὸν ξεχάσης. Κοντουλός, ἀδύνατος, ὄλο νεῦρα, καμπουριασμένος ἀπ' τὰ ἐξῆντα του βασανισμένα χρόνια, πιὸ πολὺ τυραννισμένος παρά γερασμένος, μετὰ τὴν ὄψιν ἑνὸς ἀρρωστημένου χωρὶς ἡλικίαν, τὴ μακρὰ γενειάδα του καὶ τὰ ξανθὰ του ἀκόμη μαλλιά, ὑπόβαλε τὴ ζωντανίαν μιᾶς γάτας. Στὸ πρόσωπόν του ἀποτυπώνονταν ἡ φυσιογνωμία τοῦ ρώσου χωρικοῦ, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ γνήσιου μουζίκου τῆς Μόσχας: Μύτη πλατσουδωτὴ, μικρὰ μάτια ἀνήσυχτα κάτω ἀπ' τὰ φρύδια, ποὺ ἀκτινοβολοῦν ἄλλοτε μιὰ σκοτεινὴ φλόγα κι' ἄλλοτε λάμψιν γλυκιά. Ἄνοιχτό

* Ὁπαῖδι τοῦ γάλλου φυσιολόγου καὶ βιολόγου Κλωντ Μπερνάρ, ποὺ μετὰ τὴν ὕλιστικὴν τὴν ἐρμηνείαν τῆς ζωῆς δὲν παραδεχόταν τὴ θεϊκὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου.

μέτωπο ποῦ ἐξέχει, μηλίγγια βαθουλι-
σμένα θαρρεῖς μὲ τὸ σφυρί, ὅλα αὐτὰ τὰ
συσπασμένα χαρακτηριστικὰ καταλήγουν
σ' ἓνα πικραμένο στόμα...».

Τὸν ἴδιο χρόνο, 1880, ποῦ ἔγραψε τοὺς
«Ἀδελφοὺς Καραμάζωφ», ἡ «Ἐταιρία τῶν
φίλων τῶν Ρωσικοῦ Λόγου» τὸν προσκαλεῖ
μ' ἄλλους διανοούμενους στὴ Μόσχα, νὰ
μιλήσει γιὰ τὸν Πούσκιν, στὰ ἀποκαλυ-
πτήρια τοῦ ἀνδριάντα του. Ἐτοιμάζει ἓνα
φλογερὸ κήρυγμα πανσλαβισμού. Κα-
θὼς ὑποψιάζεται πὼς μπορεῖ νὰ δημιουρ-
γήσει στὸ ἀκροατήριό του λογιῆς ἀντιδρά-
σεις, παρακαλεῖ τὴ γυναῖκα του νὰ τὸν
ἀκολουθήσει στὸ ταξίδι του. Ὡστόσο, φεύ-
γει μόνος. Μολονότι τὸ ἀκροατήριό εἶναι
ἓνα ἰδεολογικὸ μωσαϊκὸ, τὸν ὑποδέχονται
μὲ ἐγκάρδιες, τιμητικὲς ἐκδηλώσεις. Τὴν
πρῶτη μέρα, μιλώντας συγκρατημένος ὁ
Τουργκένιεφ, δείχνεται ἐπιφυλακτικὸς καὶ
δὲν ἀπαντᾷ μὲ καθαρὲς φράσεις στὴν ἴ-
δια του τὴν ἐρώτηση: «Ἄν ὁ Πούσκιν εἶναι
ἐθνικὸς ποιητής. Ἐχει, ὅμως, ὠραῖο πα-
ράστημα, λευκὴ γενειάδα, ὁ γεννημένος
αὐτὸς ἄρχοντας, ἄβρὸ ἄνθος τῆς εὐρω-
παϊκῆς καλλιέργειας. Κι' ἔτσι μαγεύει τὸ
ἀκροατήριό του. Ἡ δεξιὰ τὸν καταχειρο-
κροτεῖ. Ὁ Ντοστογιέβσκη αἰσθάνεται πὼς
ὁ θεὸς του Πούσκιν βρίζεται ἀπὸ τ' ἀρι-
στοκρατικὰ χεῖλη τοῦ ἀντιπάλου του. Καὶ
κοχλάζει ἀπὸ ὄργη. Τὴν ἄλλη μέρα, ποῦ
εἶταν σειρά του μιᾶ μὲ φλογερὴ ἔξαρση,
χειρονομεῖ, ἢ καυτερὴ πνοὴ του διαπερνᾷ
καὶ λυώνει τὸν πάγο ποῦ θωρακίζει τοὺς
ἀντιπάλους του, πολλοὺς τοὺς κερδίζει,
συγκινοῦνται ὅλοι. Ἐτσι, παλινρθώνει τὸ
θεὸ του. Μιὰ θύελλα ἀπὸ χειροκροτήμα-
τα, φωνές, ἐνθουσιασμοὺς, κλάματα, ἀγ-
καλιάσματα συνεπέρνει τὴ σάλα. Ὁ Τουρ-
γκένιεφ τὸν ἀγκαλιάζει. Ἐχει χαθεῖ μέσα
στὰ χέρια τοῦ πλήθους. Εἶναι ὁ περιού-
σιος τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. «Εἶναι μιὰ μεγά-
λη νίκη γιὰ τὴν ἰδέα μας, ὕστερα ἀπὸ εἴ-

κοσι πέντε χρόνια πλάνης», γράφει τὴν
ἴδια μέρα στὴ γυναῖκα του.

Μά, καθὼς εἶτανε κι' ὄλας ἄρρωστος
ἀπὸ ὑπουλο κρουολόγημα, γυρνώντας
στὴν Πετρούπολη πέφτει μὲ πνευμονικὴ
συμφορῆση. Ὅλοι γύρω του περιμέ-
νουν ν' ἀναρρώσει γρήγορα, ὅταν, ξα-
φνικά, ἡ κατάστασή του χειροτερεύει
ἀπὸ διάρρηξη τῆς πνευμονικῆς ἀρτηρίας.
Οἱ θαυμαστὲς του εἶναι ἀνάστατοι, ἡ Ἄν-
να Γρηγόριεβνα ξαγρυπνᾷ στὸ πλευρό του
μὲ τοὺς γιατροὺς. Ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς
ζητᾷ ἱερωμένο, ἐξομολογιέται καὶ κοινωνᾷ.
Ἐκείνη τὴ μέρα αἰσθάνεται ἡρεμος. Τὴν
ἐπομένη, ἔχει τὴν ἀντοχὴ νὰ διορθώσει
πάνω στὸ κρεβάτι τὰ δοκίμια τοῦ «Ἡμε-
ρολογίου», γιὰ νὰ κυκλοφορήσει τὴν ὀρι-
σμένη μέρα. Ἐπειδὴ ὁ γιατρός του
ἀπαγορεύει νὰ μιλᾷ, ζητᾷ μὲ νεύματα ἀπ'
τὴ γυναῖκα του νὰ τοῦ φέρει τὸ Εὐαγγέ-
λιο, ποῦ τοῦ εἶχε δωρίσει ἡ Ναταλία Φὸν
Βίζιν στὸ δρόμο τῆς ἐξορίας του. Κάποια
στιγμὴ ψαχουλεύει μὲ χέρια τρεμουλὰ τὸ
σχίσιο στὸ πίσω μέρος τοῦ ἐξωφύλλου,
ὅπου ἡ γυναῖκα τοῦ Δεκεμβριστῆ εἶχε κρύ-
ψει ἓνα χαρτονόμισμα. Ὑστερα, παρα-
καλεῖ τὴν Ἄννα Γρηγόριεβνα νὰ τοῦ δια-
βάσει κάτι στὴν τύχη. Ἐκείνη διαβάζει δυ-
νατὰ τὶς πρῶτες γραμμὲς ἀπ' τὸ τρίτο κε-
φάλαιο τοῦ κατὰ Ματθαῖον: «Ὁ δὲ
Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτόν, λέγων: Ἐγὼ χρεῖαν
ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ ἐσὺ ἔρχῃ πρὸς με·
Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν: Ἄ-
φες ἄρτι· διότι οὕτως εἶναι πρέπον εἰς ὑμᾶς νὰ
ἐκπληρώσωμεν πᾶσαν δικαιοσύνην...».

Ἀπότομα, ὁ Φεντόρ Μιχαήλοβιτς τὴ
σταματᾷ:

— Ἀκοῦς, Ἄννια; «Ἄφες ἄρτι...» Αὐτὸ
θά πεῖ πὼς θὰ πεθάνω... λέει σιγαλά.

Μόλις πέρασαν πέντε ὥρες, πρὸς τὸ
βράδυ, 9 Φεβρουαρίου 1881, ὁ Φεντόρ Μι-
χαήλοβιτς ἔφυγε ἡρεμα ἀπὸ τοῦτο τὸν κό-
σμο γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ Χριστό.

ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

